

KARELIA-AMMATTIKORKEAKOULU
Sosiaalialan koulutusohjelma

Henna Ahonen
Tomi Kulkula

MAHDOLLISUUDET JA HAASTEET MATKALLA VAPAUTEEN
- Vankien kokemuksia

Opinnäytetyö
Marraskuu 2016

OPINNÄYTETYÖ
Marraskuu 2016
Sosiaalialan koulutusohjelma

Tikkarinne 9
80220 JOENSUU
p. (013) 260 600 p. (013) 260 6906

Tekijät
Henna Ahonen ja Tomi Kulkula

Nimeke
Mahdollisuudet ja haasteet matkalla vapauteen
– vankien kokemuksia

Toimeksiantaja
Rikosseuraamuslaitos

Tiivistelmä

Opinnäytetyön tavoitteena oli tutkia, minkälaisia mahdollisuuksia ja haasteita vankilasta vapautuvilla vangeilla on vapautumisen polulla. Tarkoituksena oli saada vastauksia, miten vangit ovat kokeneet eri siirtymävaiheiden mahdollisuudet ja haasteet suljetusta vankilasta avovankilaan, ja siitä edelleen koevapauteen.

Opinnäytetyö toteutettiin laadullisena tutkimuksena. Aineistonkeruumenetelmänä käytettiin yksilöteemahaastattelua. Haastateltavat vangit valikoituivat tutkimukseen sen perusteella, että heillä oli omakohtaista kokemusta vaiheittaisesta vapautumisesta ainakin suljetusta vankilasta avovankilaan saakka. Aineisto analysoitiin aineistolähtöistä sisällönanalyysia käyttäen.

Vankien näkökulmasta tärkeiksi teemoiksi nousivat perheen ja läheisten merkitys, päihdeongelmat sekä muut sosiaaliset ongelmat. Näiden lisäksi haastatteluissa esiin nousivat sosiaaliset suhteet vankilan sisällä. Vankeusaikana tärkeäksi koettiin myös erilaiset vankilassa järjestettävät toiminnot, joista päällimmäisinä työ- ja opiskelutoiminta sekä erilaiset kurssit. Tutkimuksen tuloksista ilmenee myös, että vangit eivät koe olevansa osallisia rangaistusajan suunnittelussa. Rangaistusajan suunnitelma nähdään muodollisuutena eikä tavoitteisiin näin ollen sitouduta.

Kieli
suomi

Sivuja 59
Liitteet 8
Liitesivumäärä 10

Asiasanat

rangaistusajan suunnitelma, vankilasta vapautuminen, vankeus, rikosseuraamuslaitos

THESIS
November 2016
Degree Programme in Social Services

Tikkarinne 9
80220 JOENSUU
FINLAND
Tel. +358-13-260600

Authors

Henna Ahonen ja Tomi Kulkula

Title

Opportunities and Challenges on the Path to Freedom – Personal Experiences of Prisoners.

Commissioned by

Criminal Sanctions Agency

Abstract

The goal of this thesis is to research the opportunities and challenges that prisoners who are to be freed will face on the path to freedom. The aim is to provide answers for the question how the prisoners experienced their opportunities and challenges of transition from a regular prison to a less restricted open prison and later, on to probation.

The scope of this research is qualitative and the research method is data-driven content analysis. The research material was gathered by conducting individual focused interviews. The interviewees were selected based on their experiences on transitional release, and the minimum requirement was experience in transition from a regular prison to an open prison. The data was then analyzed following the processes of content analysis.

Essential themes from the perspective of the prisoners were the importance of family and friends, drug and alcohol abuse, and other social problems. In addition to these, the function of social relations inside a prison was considered as a noteworthy theme. Also, various organized activities during the prison term, especially work and study programs and diverse classes, were seen as necessary. The research results indicate that the prisoners did not think that they were able to properly partake in their own sentence planning. The sentence planning is perceived rather as a formality, and thus, there is no real commitment.

Language

Finnish

Pages 59

Appendices 8

Pages of Appendices 10

Keywords

sentence planning, prison release, imprisonment, criminal sanctions agency

Sisältö

Tiivistelmä

Abstract

1	Johdanto.....	5
2	Suunniteltu vankeus	6
2.1	Suljettu vankila ja avovankila	6
2.2	Valvottu koevapaus	8
2.3	Rangaistusajan suunnitelma	10
3	Vankien sosiaaliset ongelmat	11
3.1	Mielenterveys- ja päihdeongelmat	11
3.2	Asuminen ja toimeentulo	13
3.3	Velkaantuminen	14
4	Sosiaalityö vankilassa	15
4.1	Osallisuus ja vuorovaikutus vankilassa	15
4.2	Sosiaalinen kuntoutus vankilassa	17
4.3	Päihdekuntoutus vankilassa	18
4.4	Perhetyö vankilassa	19
4.5	Sosiaaliset suhteet vankilassa	21
4.6	Vankien työ- ja osallistumisvelvoite	22
5	Vapautumisprosessi	23
5.1	Valvotun koevapauden valmistelu	23
5.2	Vapauttamisen valmistelu ja verkostotyö	24
6	Aiemmat tutkimukset ja opinnäytetyöt	26
7	Tutkimustehtävä	27
7.1	Tutkimuksen tavoitteet ja tutkimuskysymys	27
7.2	Toimeksiantajan esittely	28
7.3	Tutkimusmenetelmänä laadullinen tutkimus	28
7.4	Teemahaastattelu aineistonkeruun menetelmänä	30
7.5	Aineistolähtöinen sisällönanalyysi	33
8	Vankien kokemuksia ja ajatuksia rangaistusajasta	34
8.1	Rangaistusajan sisältö	34
8.2	Siirtymävaiheet.....	38
8.3	Tulevaisuuden näkymät.....	42
8.4	Vankien kehittämisajatuksia	43
9	Johtopäätökset	45
10	Pohdinta	49
10.1	Oppimiskokemukset.....	49
10.2	Luotettavuus ja eettisyys	50
10.3	Kehittäminen ja jatkotutkimukset	54
	Lähteet.....	55

Liitteet

Liite 1	Toimeksiantosopimus
Liite 2	Tutkimuslupa
Liite 3	Teemahaastattelurunko
Liite 4	Saatesanat
Liite 5	Suostumuslomake
Liite 6	Aineiston analyysipolku
Liite 7	Esimerkki analyysistä
Liite 8	Opinnäytetyön prosessikaavio

1 Johdanto

Opinnäytetyömme tarkoitus on tutkia vapautuvien vankien mahdollisuuksia ja haasteita vapautumisprosessin aikana. Tehtävänä on selvittää, mitkä asiat vanki itse näkee vapautumista edistävinä tekijöinä tai toisaalta vapautumisprosessin kompastuskivinä. Halusimme kuulla näistä asioista suoraan vangeilta itseltään. Opinnäytetyömme toimeksiantaja on Rikosseuraamuslaitos, joka vastaa vankeuden täytäntöönpanosta (Vankeuslaki 767/2005, 1. § 4.). Tutkimustehtävämme muotoutui erään suljetun vankilan työntekijöiden kanssa käymiemme keskustelujen tuloksena. Työntekijöitä aihe kiinnosti sen takia, koska heidän näkemyksensä mukaan liian suuri osa vangeista vapautuu suoraan suljetusta vankilasta avovankilan tai koevapauden sijaan.

Vankilasta vapautumisen olisi tarkoitus tapahtua asteittain niin, että vanki voisi siirtyä suljetusta vankilasta avovankilaan ja sen jälkeen koevapauden kautta vapauteen niin, että sopeutuminen vapauteen ei tapahtuisi liian suurin harppauksin, vaan vanki saisi vapauksia lisää vähän kerrallaan (Kriminaalihuollon tukisäätiö 2016a). Vankeusprosessin vaikutusta on pyritty saamaan yksilöllisemmäksi paremman suunnitelmallisuuden kautta. Vankeuden tavoitteena on muun muassa vaikuttaa niihin tekijöihin kuntoutuksen avulla, jotka ylläpitävät rikollisuutta sekä vahvistaa vankeuteen tuomitun valmiuksia rikoksettomaan elämään. Vankeusprosessin vapautumisvaiheessa pyritään saamaan vangin olosuhteet niin hyväksi, että hänellä on edellytykset aloittaa elämä vapaudessa mahdollisimman normaaleissa olosuhteissa. (Rikosseuraamuslaitos 2012a, 4.)

Opinnäytetyön teoreettinen perusta käsittelee vankeuden eri muotoja ja suunnitelmallisuutta, vankien sosiaalisia ongelmia, asteittaisen vapautumisen eri vaiheita, vankilassa tehtävää sosiaalityötä ja siihen liittyvää kuntoutusta sekä vapautumisprosessia. Opinnäytetyön tutkimusnäkökulma on laadullinen ja aineistonkeruumenetelmänä käytimme yksilöteemahaastattelua. Aineistoa analysoitiin aineistolähtöisellä sisällönanalyysillä. Opinnäytetyön teoriapohja rakentuu tutkimuksen tulosten mukaan ja johtopäätöksissä sidomme nämä yhteen.

2 Suunniteltu vankeus

2.1 Suljettu vankila ja avovankila

Modernin vankilan synty voidaan sijoittaa vuosien 1750–1820 väliseen aikaan. Tällä ajanjaksolla rikollisten rankaisemisessa siirryttiin ruumiillisesta rangaistuksesta rikollisen ”sielun” muuttamiseen. Rangaistus muuttui julkisesta näytelmästä rikosprosessin piilotetuksi osaksi. (Foucault 1980, 12–14.) Modernin vankilan ajateltiin olevan niin tieteellinen ja vallankumouksellinen keksintö, että sillä saadaan hävitettyä rikollisuus. Modernin vankilan tehtävä on ollut alusta alkaen parantaa ja kuntouttaa. (Laine 2014, 272.)

Suomessa vankilat on jaoteltu suljettuihin laitoksiin ja avolaitoksiin. Valvonnan taso vaihtelee eri vankiloissa ja osastoilla. (Tyni 2015, 10.) Vankeuden keskeinen sisältö on vapauden menettäminen tai sen rajoittaminen. Se vaikuttaa myös muihin perusoikeuksiin, esimerkiksi henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen sekä yksityiselämän suojaan, mikä näkyy muun muassa siinä, että vankien luottamuksellista viestintää voidaan rajoittaa, kuitenkin niin, että edellä mainitut toimenpiteet eivät ole ristiriidassa ihmisoikeussopimusten ja perusoikeussäännösten kanssa. (Hartoneva, Mohell, Pajuoja & Vartia 2015, 100.) Vankeuden ei tulisi aiheuttaa vangin olosuhteisiin tai oikeuksiin muita rajoituksia, kuin mitä vankeuslaissa määritellään tai jotka ovat välttämätön seuraus itse rangaistuksesta (Vankeuslaki 767/2005, 1. § 3.). Vangin sijoittamisessa otetaan huomioon vankilan järjestys, säilytysvarmuus ja turvallisuus, eikä vankia pyritä sijoittamaan suljetumpaan vankilaan, kuin edellä mainitut seikat edellyttävät (Vankeuslaki 767/2005, 4. & 6.).

Avovankilat ovat nimensä mukaisesti avoimempia laitoksia kuin suljetut vankilat. Näissä laitoksissa vangit voivat liikkua ja oleskella vankilan alueella, työpaikalla ja muussa toimintapisteessä ilman välitöntä valvontaa. Valvonta tapahtuu vangille annettavalla tai häneen kiinnitettävällä teknisellä laitteella, esimerkiksi nilkkaan tai ranteeseen kiinnitettävällä elektronisella laitteella. Myös avolaitoksen tiloihin asennetuilla laitteilla suoritetaan valvontaa. (Vankeuslaki 767/2005, 4. §

1.) Avovankiloita on jokaisella rikosseuraamusalueella omina yksikköinä sekä suljettujen vankiloiden yhteydessä avo-osastoina. Avolaitokseen voidaan sijoittaa vain varsinaista vankeusrangaistusta suorittavia vankeja, ei siis tutkintavankeja. Avovankilassa vangin on osallistuttava päivittäiseen toimintaan, joka on opiskelua, työtä tai jotain muuta ryhmätoimintaa. Toisin kuin suljetussa vankilassa, avovankilassa vangit voivat muun muassa valmistaa omat ateriansa, asioida kaupoissa rajattuina aikoina sekä vankilasta riippuen pitää hallussaan puhelinta erikseen sovittuina aikoina. Myös vieraiden tapaamisajat ovat pääsääntöisesti pidempiä kuin suljetussa vankilassa. (Kriminaalihuollon tukisäätiö 2016b.)

Avovankilaan siirtyvän vangin tulee soveltua siellä järjestettävään tai sen hyväksymään toimintaan, ja avovankilasijoituksen on edistettävä rangaistusajan suunnitelman toteutumista. Tavallisesti vanki siirtyy avovankilaan suljetusta vankilasta, jolloin tuomion pituudella ei ole merkitystä, vaan vanki voidaan sijoittaa avovankilaan tuomion loppuajaksi tai määräajaksi. Avovankilaan voidaan sijoittaa myös vapaudesta saapuva vanki, jos tuomio on alle vuoden mittainen, ja vanki on katsottu soveltuvaksi avovankilaan. (Tyni 2015, 10–11.) Avovankilaan sijoitettavan vangin on sitouduttava noudattamaan kyseisen laitoksen järjestystä ja päihteettömyyttä. Vanki ei myöskään saa poistua avovankilan alueelta ilman lupaa. Vanki voidaan siirtää suljettuun vankilaan, jos hän syyllistyy rikokseen tai avovankilan sääntöjen rikkomiseen. Myös niissä tapauksissa, joissa vanki kieltäytyy päihteettömyyden valvonnasta tai rangaistusajan suunnitelman mukaisesta toiminnasta hänet voidaan siirtää suljettuun vankilaan. Vanki voi myös itse pyytää siirtoa suljettuun vankilaan. (Vankeuslaki 767/2005, 6. § 1–2.)

Vankeuden täytäntöönpanon vastuu on Rikosseuraamuslaitoksella, joka muodostuu keskushallintoyksiköstä, kolmesta rikosseuraamusalueesta sekä täytäntöönpanoyksiköstä (Rikosseuraamuslaitos 2016a). Erityisesti kaksi tehtävää korostuvat Rikosseuraamuslaitoksen toiminnassa: velvollisuus huolehtia yhteiskunnan, henkilökunnan ja vankien turvallisuudesta sekä velvollisuus toimia niin, että vangin valmiudet elää rikoksetonta elämää paranevat (Hartoneva ym. 2015, 100). Vankeuslain (767/2005, 1. § 2.) mukaan vankeuden tulee olla suunnitelmallinen ja hallitusti etenevä prosessi, jonka tavoitteena on rikoksetto-

man elämäntavan edistämisen lisäksi vangin elämänhallinnan edistäminen ja yhteiskuntaan sijoittumiseen tukeminen sekä rikosten tekemisen ehkäiseminen vankeusaikana.

2.2 Valvottu koevapaus

Valvottu koevapaus tuli käyttöön Suomessa vuonna 2006. Valvottu koevapaus on yksi osa vangin vaiheittaista vapautumista, ja sillä tarkoitetaan vangin sijoittamista vankilan ulkopuolelle tuomionsa loppuvaiheessa. Tämä tarkoittaa, että valvottu koevapaus on osa vangin tuomiota, vaikka vanki asuisi esimerkiksi omassa kodissaan koevapauden aikana. (Kriminaalihuollon tukisäätiö 2016b.) Valvotun koevapauden tavoitteena on vangin yhteiskuntaan sopeutumisen edistäminen. Vankia valvotaan koevapaudessa samantlaisilla teknisillä välineillä kuin avovankilassakin. Valvottuun koevapauteen voi päästä aikaisintaan kuusi kuukautta ennen ehdonalaista vapautumista. Jos vanki suorittaa rangaistuksensa kokonaisuudessaan, hänen pakollinen koevapautensa tulee kestää kolme kuukautta. Laki ei määrittele, kuinka pitkään rangaistusta tulee suorittaa suljetussa vankilassa tai avovankilassa ennen kuin voi päästä koevapauteen. Lähtökohtana kuitenkin on, että vangin on oltava ollut niin pitkään vankilassa, jotta hänen soveltuvuuttaan koevapauteen voidaan arvioida. Tavoitteena olisi siirtyä koevapauteen avovankilasta, jotta vanki voi asteittain ottaa enemmän vastuuta elämästään. Avovankilasijoitus ei kuitenkaan ole edellytys koevapauteen pääsemiselle. (Rikosseuraamuslaitos 2012a, 10.)

Vankiloissa selvitetään kaikkien vankien edellytykset valvottuun koevapauteen lukuun ottamatta aivan lyhyimpiä tuomioita. Selvitys tulee tehdä riittävän ajoissa ennen mahdollista koevapauteen siirtymistä, ja siinä arvioidaan, kuinka vanki sitoutuu suunniteltuun toimintaan, päihteettömyyteen, yhteydenpitoon sekä noudattamaan asunnon ulkopuolella liikkumista koskevia rajoituksia ja määräyksiä. Näiden lisäksi koevapauden ehtoina on muun muassa se, että vangilla on käytössään asunto, joka soveltuu koevapauteen. Vanki voi olla sijoitettuna johonkin muuhun paikkaan, esimerkiksi kuntoutuksen, hoidon tai muun syyn takia. Jos asunnossa asuu muitakin henkilöitä, heidän mielipidettään kuullaan

vangin sijoittamisessa kyseiseen asuntoon. Jos joku asunnossa asuvista henkilöistä vastustaa vangin sijoittamista asuntoon, koevapautta ei voi aloittaa. (Kriminaalihuollon tukisäätiö 2016c.)

Valvottu koevapaus sisältää toimintavelvoitteen, joka tarkoittaa, että koevapauksessa tulee olla suunniteltua toimintaa vähintään viisi tuntia viikossa. Toiminta voi olla koulutusta, työtä, kuntoutusta, toimintaohjelmiin osallistumista tai muuta toimintaa, joka edistää vangin toimintakykyä. Seksuaalirikoksen tehneen vangin kohdalla koevapautuksen edellytys edellä mainittujen lisäksi on sitoutuminen lääkehoitoon, jonka tarkoituksena on ehkäistä seksuaalirikoksen uusiminen. (Kriminaalihuollon tukisäätiö 2016c.)

Valvottu koevapaus voidaan myös peruuttaa, jos vanki ei koevapautensa aikana pysty sitoutumaan yllä mainittuihin ehtoihin. Asunnon vaihtuminen voi myös olla este koevapauden jatkumiselle, jos soveltuvaa korvaavaa asuntoa ei löydy. Vangin sairastuminenkin saattaa keskeyttää koevapauden, jos vanki ei kykene täyttämään toimintasuunnitelmaan kirjattua toimintavelvoitettaan. Sairastapauksissa asia on kuitenkin harkinnanvarainen, eikä vakavakaan sairastuminen välttämättä peruuta koevapautta. Näissä tapauksissa arvioidaan vangin kokonaistilanne ja se, kuinka vangin valvonta voidaan toteuttaa. (Hartoneva ym. 2015, 411–412.) Velvollisuuksien rikkomisesta seuraukset määräytyvät rikkomuksen vakavuuden mukaan. Rikkomukset määritellään vakaviksi tai lieviksi rikkomuksiksi. Lievästä rikkomuksesta voi saada suullisen tai kirjallisen varoituksen. Lieväksi rikkomukseksi voidaan luokitella esimerkiksi vähäinen poikkeaminen viikko-ohjelmasta tai lievä myöhästyminen sovitusta tapaamisesta. Tahallisissa ja törkeissä rikkomuksissa seurauksena voi olla koevapauden peruuttaminen. Törkeäksi rikkomukseksi voidaan katsoa esimerkiksi tahallinen toimintavelvoitteen suorittamatta jättäminen tai asuinpaikkakunnalta poistuminen. Myös muu kuin lievä alkoholista johtuva päihtymystila luokitellaan velvollisuuksien törkeäksi rikkomukseksi. Koevapauden peruutuessa, vanki pyritään ensisijaisesti sijoittamaan samaan vankilaan, josta hän oli koevapauteen päässyt. (Hartoneva ym. 2015, 416–417.)

Koevapauden käytöstä saadut kokemukset ovat olleet rohkaisevia, ja koevapaudella ollaan päästy hyvin niihin tavoitteisiin, jotka sille asetettiin käyttöönotovaiheessa. Noin 20 prosenttia koevapauden kautta vapautuneista vangeista teki kolmen vuoden seuranta-aikana rikoksen, joka johti vankilaan, yhdyskuntapalveluun tai valvontarangaistukseen. Vastaava luku suoraan vankilasta vapautuneiden kohdalla oli 39 prosenttia. Koevapautta koskevaa lainsäädäntöä oli kuitenkin tarve täsmentää, koska sen sääntely oli pääasiassa asetusten eikä lain tasolla. Laki valvotusta koevapaudesta tuli voimaan vuoden 2014 alussa. Laissa täsmennettiin muun muassa koevapauden tarkoitusta, sisältöä ja edellytyksiä. Valvottuun koevapauteen sijoitettujen määrä on kasvanut tasaisesti vuosittain. (Hartoneva ym. 2015, 386–388.)

2.3 Rangaistusajan suunnitelma

Tavoitteena vankeusrangaistuksen täytäntöönpanossa on edistää vangin valmiuksia rikoksettomaan elämään, elämänhallintaa ja yhteiskuntaan sijoittumista (Hartoneva ym. 2015, 137). Vankeuslain mukaan vangeille laaditaan yksilöllinen rangaistusajan suunnitelma, joka koskee rangaistuksen suorittamista, vapauttamista ja ehdonalaista vapautta, eli se kattaa koko rangaistusajan. (Vankeuslaki 767/2005, 4. § 6.). Rangaistusajan suunnitelmaa käytetään ohjaamaan vangin rangaistusaikaa niin, että vankeusrangaistuksen tavoitteet toteutuvat. Rangaistusajan suunnitelmaan kuuluvat myös vapauttamissuunnitelma ja valvontasuunnitelma. Näin rangaistusajan suunnitelma sitoo koko vankeusajan yhdeksi kokonaisuudeksi, jota pyritään ohjaamaan hallittuna prosessina. Rangaistusaika tähtää alusta alkaen vapautumiseen ja yhteiskunnassa selviytymisen edellytysten vahvistamiseen. (Rikosseuraamuslaitos 2012a, 11.)

Rangaistusajan suunnitelmassa vankeusajan toiminta pilkotaan osatavoitteiksi ja asiakokonaisuuksiksi, joihin pyritään vankeusaikana vaikuttamaan. Tavoitteina voi olla esimerkiksi koulutus, kuntoutus, velkojen hoito ja perhesuhteet. Suunnitelmassa jokaisen vangin kohdalla voidaan soveltaa eri tasoja tavoitteiden toteutumisessa. (Hartoneva ym. 2015, 138.) Nämä tavoitteet ohjaavat ja rytmittävät vankeusprosessin etenemistä, ja vangin näkökulmasta se lisää van-

keusajan tapahtumien ennustettavuutta. Rangaistusajan suunnitelman sisältöön ja tavoitteisiin vaikuttaa rangaistusajan pituus, vangin sosiaalinen toimintakyky ja henkilökohtaiset olosuhteet niin, että tavoitteisiin on mahdollista päästä. Jos rangaistus on lyhyt, suunnitelma saattaa painottua vapautumisen suunnitteluun, jolloin jo arviointivaiheessa selvitetään vangin sosiaalista tilannetta vapautuessa. (Rikosseuraamuslaitos 2012a, 11.)

Rangaistusajan suunnitelma laaditaan Rikosseuraamusalueen arviointikeskuksessa yhteistyössä tuomitun kanssa, koska on tärkeää, että tuomittu voi itse sitoutua rangaistusajan suunnitelmaan. Arviointikeskuksessa selvitetään niitä asioita, jotka ylläpitävät tuomitun rikollista käyttäytymistä ja sitä millä tavoitteilla näihin tekijöihin voidaan vaikuttaa. (Rikosseuraamuslaitos 2012a, 13.) Kun rangaistusajan suunnitelma laaditaan ennen tuomion aloittamispäivää, siinä tulee näkyä tietoja ainakin rangaistusajan toiminnasta sekä mahdollisesta koevapaudesta ja ehdonalaiseen vapauteen liittyvistä asioista. Suunnitelmasta tulee myös ilmetä, mihin vankilaan tuomittu sijoitetaan sekä tuomion alkamispäivä. Suunnitelman täytäntöönpanosta vastaa vankila, johon vanki on sijoitettu. Kyseisen vankilan tulee huolehtia rangaistusajan suunnitelman tavoitteiden toteutumisesta sekä niistä valmisteluista, joita koevapauteen tai ehdonalaiseen vapauteen pääseminen edellyttää. Vankilan on otettava suunnitelma tarkasteltavaksi vähintään kolme kertaa vuodessa, sikäli kun tuomion pituus sen sallii. Jos vankilassa katsotaan tarpeelliseksi muuttaa suunnitelman tavoitteita, on siitä tehtävä arviointikeskukselle esitys. (Hartoneva ym. 2015, 139–141.)

3 Vankien sosiaaliset ongelmat

3.1 Mielenterveys- ja päihdeongelmat

Vangit erottuvat ryhmänä, jolla on huomattavan paljon mielenterveys- ja päihdeongelmia verrattuna muuhun väestöön (Granfelt 2010, 131). Yli 90 prosentilla vangeista on todettu jokin mielenterveyden häiriö elämän aikana (Joukamaa 2010, 46), ja yhtä monella on todettu päihderiippuvuus (Kärkkäinen 2011). Ri-

koksesta tuomituilla on paljon sosiaalisia ongelmia, ja näillä ongelmilla on tapana kasaantua. Tällä tarkoitetaan yhden ongelman johtavan helposti toiseen. Esimerkiksi päihdeongelma voi aiheuttaa mielenterveysongelmia ja toisin päin. Tämän vuoksi olisikin tärkeää puuttua sosiaaliin ongelmiin mahdollisimman varhaisessa vaiheessa, jotta uusien ongelmien syntyminen voitaisiin ehkäistä, ja sitä kautta ehkäistä yhteiskunnasta syrjäytymistä. Sosiaaliset ongelmat näyttävät kasaantuvan erityisesti vankeuteen tuomituilla henkilöillä, ja heidän kohdallaan tulisikin kiinnittää huomiota useampaan sosiaaliseen ongelmaan vaikuttamiseen saman aikaisesti. (Keinänen 2006.) Kärkkäisen (2011) mukaan päihdeongelma on merkittävin sosiaalinen ongelma, ja se vaikuttaa eniten muiden ongelmien muodostumiseen.

Monet vangit aloittavat vankeusrangaistuksensa kärsien päihteidenkäytöstä johtuvista vieroitusoireista, ja siksi onkin suositeltavaa vähentää päihteiden käyttöä omatoimisesti tai hakeutua kunnan vieroitusyksikköön jo ennen tuomion aloittamista. Monet päihteet aiheuttavat masennusta vieroitusvaiheessa, mikä lisää retkahdusriskiä päihteeseen uudestaan. Myös vankilan sisällä liikkuu päihteitä, mutta niiden saanti voi olla ongelmallisempaa kuin siviilissä. Saadakseen päihteitä, vanki voi joutua tekemään tekoja, joita ei välttämättä vapaudessa tekisi. Saatetaan esimerkiksi käyttää sellaisia päihteitä, joita ei siviilissä käytettäisi. Vanki voi myös joutua maksamaan päihdevelkojaan muun muassa salakuljettamalla huumeita vankilaan lomilta palatessaan. (Tamminen 2010.)

Itsemurha on vangin yleisin kuolinsyy. Itsemurhien syitä on monia, mutta mielenterveys- ja päihdeongelmista kärsivillä on yleensäkin kohonnut itsemurhariski, mikä asettaa melkein kaikki vangit riskiryhmään. Vankila ympäristönä ei yleensä tue vangin mielenterveyttä, vaikka siellä järjestetäänkin erilaista kuntouttavaa toimintaa. Vankila on laitospäinen ja passiivinen paikka, jossa ympäristön ankeus heijastuu helposti vankien ja henkilökunnan mielialaan. Mielenterveyteen heikentävästi vaikuttavia asioita vankilassa voivat olla myös turvattomuuden tunne sekä sosiaalisten kontaktien vähyyys ja yksipuolisuus. (Haapasalo 2008, 240–241.) Vankeusajan vaikutukset mielenterveydelle on otettu Suomen vankiloissa huomioon kouluttamalla henkilökuntaa tunnistamaan

itsemurhavaarassa oleva vanki. Tällainen vanki ohjataan ensisijaisesti terveydenhuollon henkilökunnan arvioitavaksi. (Rikosseuraamuslaitos 2014, 1.)

Mielenterveyden häiriöistä masennuksen lisäksi vangeilla todettiin tavalliseen väestöön verrattuna huomattavasti enemmän muun muassa erilaisia persoonallisuushäiriötä, joita oli kahdella kolmasosalla. Eri häiriöryhmistä ainoastaan psykooseja ei ollut enempää kuin muullakaan väestöllä. (Joukamaa 2010, 3.) Vankien fyysinen terveys on myös selvästi heikompaa kuin valtaväestöllä. Päihteistä johtuvia sairauksia on esimerkiksi erilaiset virustaudit, jotka leviävät suonensisäisiä huumeita käyttävien keskuudessa. Näitä sairauksia on noin puolella vangeista. Noin 60 prosenttia vangeista käyttää jotain lääkärin määräämää lääkitystä, mikä kuvaa vankien heikkoa terveystilannetta. Vankiväestössä on myös selvästi muuta väestöä enemmän erilaisia hermostoperäisiä ajattelutoimintoihin vaikuttavia heikkouksia. Esimerkiksi yhdellä kolmasosalla vangeista on ylivilkkautta ja tarkkaavaisuushäiriötä aiheuttava ADHD, jolla on todettu olevan yhteys väkivaltaiseen käytökseen aikuisiällä. Lisäksi erilaiset luki- ja oppimisvaikeudet ovat selvästi yleisempiä vankien keskuudessa kuin muilla kansalaisilla. (Kärkkäinen 2011.) Vankien toimintakyky onkin huomattavasti heikompi kuin muun väestön. Psykkiset ja fyysiset sairaudet vaikeuttavat normaaliin elämään sekä työelämään siirtymistä. (Antikainen 2008, 6.)

3.2 Asuminen ja toimeentulo

Monet vangit menettävät asuntonsa vankeusaikana ja monilla asuntotilanne on huono jo ennen vankilaan joutumista (Näkki 2006, 67). Pahimmassa tilanteessa ovat ne, joilla on vakava huumeongelma. Heidän asunnonsaantinsa on huomattavasti ongelmallisempaa kuin niin sanotuilla tavallisilla päihdeongelmaisilla, koska huumeongelmaiset ovat riippuvaisia myös rikollisesta elämäntavasta pitääkseen päihteiden käyttöönsä yllä. Tämä taas lisää uusintarikollisuuden riskiä ja paluuta vankilaan. (Lehtonen & Salonen 2008, 33.) Asunnottomuus on ongelma varsinkin niille vangeille, joiden tavoitteena on vapautua vaiheittain avovankilan kautta valvottuun koevapauteen, koska koevapauden edellytyksenä on koevapauden soveltuva asunto (Kriminaalihuollon tukisäätiö 2016c). Tärkeää

olisikin, että vangit vapautuisivat asteittain, ja sitä kautta vahvistaisivat sisäistä kontrolliaan, jotta integroituminen yhteiskuntaan sujuisi helpommin (Granfelt 2003, 65).

Ehdottomaan vankeusrangaistukseen tuomituilla toimeentulon saaminen on yleensä erittäin haastavaa. Monet yhteiskunnan maksamat tuet katkaistaan heti vankeusrangaistuksen alettua tai viimeistään puoli vuotta rangaistuksen aloittamisesta. Joitakin etuuksia voi saada myös vankeusaikana, esimerkiksi lapsilisää, äitiysavustusta, ja opintorahaa, jos opiskelee vankilan ulkopuolella sekä ansioeläkettä. Muun muassa työttömyyspäiväraha, kuntoutusraha ja sairauspäiväraha katkeavat heti tuomion alettua. Vangin ensisijainen toimeentulojärjestelmä on vankilasta saatava ylläpito. Yleistä asumistukea maksetaan ensimmäiset kuusi kuukautta, jonka jälkeen vangin on monessa tapauksessa hankalaa saada pidettyä asuntoa itsellään. Suljetussa vankilassa vangille maksetaan toiminta- ja käyttörahaa, mutta se ei yleensä riitä kuin välttämättömiin tarpeisiin vankilan sisällä. Avovankilassa on mahdollisuus ansaita palkkaa, joka on huomattavasti suurempi kuin suljetussa vankilassa. Joillakin vangeilla on myös mahdollisuus käydä laitoksen ulkopuolella töissä tai opiskelemassa, jolloin normaalisuusperiaatteen mukaan heille kuuluu samat etuuden kuin siviilissä. Monessa tapauksessa vangille jäävä osuus on kuitenkin melko pieni, koska iso osa ansaituista rahoista saattaa mennä muun muassa ulosottomaksujen ja elatusmaksujen maksamiseen. Vangille on kuitenkin jätettävä niin sanottu käyttövaraminimi, eli tietty osuus on aina maksettava. Avovankilassa käyttövaraminimi on suurempi kuin suljetussa vankilassa, koska avovankilassa vanki joutuu itse kustantamaan monia asioita. Valvotussa koevapaudessa vanki on oikeutettu samoihin etuuksiin kuin muutkin kansalaiset. (Kaurala & Kylämarttila 2010, 24–29.)

3.3 Velkaantuminen

Vangit voidaan luokitella yhdeksi huono-osaisimmaksi ryhmäksi yhteiskunnassa. Huono-osaisilla sosiaalisten ongelmien kasautumiseen liittyy monesti myös köyhyys, jolla on tapana johtaa velkaantumiseen ja velkaantumisesta on vaikea

päästä irti. (Näkki 2006, 45.) Vankien keskuudessa tämä tuleekin selvästi näkyviin, koska yli 80 prosentilla on velkoja, joita heidän on vaikea saada maksettua. Monet vangit eivät edes tiedä kuinka paljon heillä on velkaa. Velat ovat yleisimmin rikosperusteisia tai maksamattomia sakkoja. Muita velkojen lajeja ovat muun muassa vipit, vuokravelat, verovelat, elatusmaksut, laittomaan toimintaan liittyvät velat sekä velat yksityisille henkilöille. Vangeilla on erittäin vähän omaa hyvinvointia edistäviä velkoja, esimerkiksi asunto- tai opintolainaa. (Näkki 2006, 79–80.)

Velkaantuminen aiheuttaa merkittäviä haittavaikutuksia vapautuville vangeille. Kun maksukyvyttömyys on aiheuttanut merkinnän luottotietoihin, on esimerkiksi asunnon saaminen huomattavasti vaikeampaa. Myös muiden arkielämälle tärkeiden asioiden, kuten puhelimen, kotivakuutuksen tai opintolainan saaminen vaikeutuu huomattavasti ja normaaliin arkeen paluu vaikeutuu entisestään. Rikosperusteiset velat ovatkin suuri este yhteiskuntaan sopeutumiselle. Monille vangeille velkatilanne näyttäytyy niin epätoivoisena, etteivät he usko saavansa sitä koskaan kuntoon. Tämän vuoksi useat vangit hakeutuvatkin vapautuessaan niin sanotuille harmaille työmarkkinoille, eli työskentelemään niin, etteivät maksa veroja, ja sitä kautta välttyvät myös velkojen maksulta. (Kaurala & Kylämarttila 2010, 36.) Monet vangit jäävät myös rikoskierteeseen velkojen takia, koska he yrittävät saada maksettua laittomaan toimintaan liittyviä velkoja. Suuri osa vangeista olisi motivoitunut selvittämään velkaongelmiaan, mutta velka-asioihin liittyvää tukea ja neuvontaa on vaikea saada vankilasta. (Näkki 2006, 4.)

4 Sosiaalityö vankilassa

4.1 Osallisuus ja vuorovaikutus vankilassa

Osallisuus käsitteenä voi olla vaikea määritellä, mutta sosiaalipedagogisessa kontekstissa sillä kuvataan ihmisen ja yhteisöjen sekä ihmisen ja yhteiskunnan välistä suhdetta. Osallisuus sisältää kokemuksen kuulumisesta johonkin yhteisöön sekä kokemuksen omasta merkityksellisyydestä osana yhteisöä. (Nivala &

Ryynänen 2013, 10.) Osallisuus on edellä mainittujen seikkojen lisäksi omien ajatusten ja oman toiminnan merkitykselliseksi kokemista sekä mahdollisuus toimia oman kiinnostuksen mukaan. Osallisuuden kokemus edellyttää kuulluksi tulemista, omien kokemusten tuntemista merkitykselliseksi, mahdollisuuden liittyä ryhmään tai yhteisöön sekä halun liittyä niihin. Näiden lisäksi tulee olla vaikuttamisen mahdollisuus sekä mahdollisuus yhteiseen päätöksentekoon ja toimimiseen sekä tasa-arvoon. (Marila-Penttinen & Meriluoto 2015, 6–7.)

Osallisuus on abstrakti käsite, ja sen voi hahmottaa paremmin ajattelemalla sen vastakäsitettä, osattomuutta. Tässä kontekstissa osattomuudella tarkoitetaan osattomuutta yhteiskunnan tarjoamista voimavaroista ja mahdollisuuksista, jotka voivat turvata paremman elämänlaadun ja elintason. Osallisuuteen liitty myös yhteiskunnallisiin asioihin osallistuminen, esimerkiksi poliittiseen vaikuttamiseen osallistuminen tai aktiivisena kansalaisena toimiminen. Näiden vastakohtaksi voidaan ajatella yhteiskunnallinen passiivisuus, joka saattaa perustua ajatukseen tunteesta, jossa omalla elämällä ei ole mitään tekemistä yhteiskunnallisen päätöksenteon kanssa. Osallisuuden vastakohtaksi voi nimetä välinpitämättömyyden, vieraantumisen ja syrjäytymisen, jossa syrjäytymisellä tarkoitetaan syrjäytymistä yhteiskunnan normaaleista toiminnoista, kuten koulutuksen, työn ja hyvinvointipalvelujen ulkopuolelle joutumista. Osallisuuden lisäämisellä pyritäänkin vähentämään syrjäytymistä ja köyhyyttä. (Nivala & Ryynänen 2013, 18–19.)

Vaikka vankiloissa järjestetäänkin kuntouttavaa toimintaa, ovat ne siitä huolimatta syrjäytymisen ja ulos sulkemisen paikkoja. Vangit ovatkin suomalaisen yhteiskunnan syrjäytynein, sairain ja köyhin väestönosa. Vankila ympäristönä ei tue kovin tehokkaasti osallisuuden lisääntymistä, koska siellä vallitsee hierarkkinen vallankäyttö ja kontrolli. Myös vangin elämään kuuluva vapauden puuttuminen, pakko ja alistuminen heikentävät osallisuuden kokemusta. Toisaalta vankila voi joillekin olla juuri se paikka, jossa syrjäytymiskierteen saa katkaistua. Vankila kiinnipitävänä laitoksena saattaa auttaa niitä ihmisiä, joita vapaan yhteiskunnan kuntoutustoimenpiteet eivät ole tavoittaneet. Vankilassa järjestettävä kuntoutus on monille ponnahduslauta yhteiskunnalliseen osallisuuteen. (Granfält 2010, 135–136.)

Vuorovaikutuksella tarkoitetaan kahden tai useamman ihmisen välistä vastavuoroista kommunikaatiota. Se voi olla sanoja, puhetta, eleitä, ilmeitä, ääntelyitä tai katseita. Vuorovaikutus onkin kaikkea sitä, millä tavalla olemme toisten ihmisten kanssa. Eleet, ilmeet, äänenpainot, kosketus sekä katseet ovat merkitseviä, ja ne luovat sanoille merkityksiä. Toisaalta kirjoittaminen antaa mahdollisuuden hitaaseen kommunikointiin ja vuorovaikutukseen. (Väestöliitto 2016.) Asiakkaan ja työntekijän suhde ja vuorovaikutuksen tärkeys rikosseuraamusseuraamustyössä tunnustetaan ja tunnustetaan, mutta sen painoarvo jää pieneksi suhteessa sen merkitykseen (Järvinen 2007, 182).

4.2 Sosiaalinen kuntoutus vankilassa

Sosiaalihuoltolain mukaan sosiaalisella kuntoutuksella tarkoitetaan asiakkaalle annettavaa tehostettua tukea, ehkäisee syrjäytymistä, vahvistaa osallisuutta sekä edistää sosiaalista toimintakykyä. Sosiaaliseen kuntoutukseen kuuluu muun muassa kuntoutustarpeen ja sosiaalisen toimintakyvyn selvittäminen, valmennus elämänhallintaan ja arjen toiminnoista selviytymiseen sekä tuki sosiaalisiin vuorovaikutussuhteisiin. (Sosiaalihuoltolaki luku 3. § 17.) Tavoitteena sosiaalisella kuntoutuksella on vahvistaa asiakkaan yhteiskunnallista osallisuutta. Sosiaalinen kuntoutus voidaan toteuttaa osin itsenäisenä ja osin muihin sosiaalipalveluihin sisältyvänä toimintana. Se voi olla yksilöllistä tukea, jossa keskitytään asiakkaan omien voimavarojen ja toimintamahdollisuuksien hyödyntämiseen tai se voi olla ryhmässä tapahtuvaa kuntoutusta, jossa ohjataan ja tuetaan yhteisössä toimimista. (Palola 2012, 32). Vilkkumaan (2006, 28) mukaan sosiaalinen kuntoutus voidaan sijoittaa yhdeksi neljästä kuntoutuksen osa-alueesta, joista muut ovat kasvatuksellinen, lääkinnällinen ja ammatillinen kuntoutus. Toisaalta sosiaalista kuntoutusta voidaan pitää myös kattokäsitteenä, joka sisältää kaikki edellä mainitut kuntoutuksen lajit. Ensimmäinen määritelmä on kuitenkin mielekkäämpi, koska sen avulla kuntoutuksen työnjakoa, toimenpiteitä ja lainsäädäntöä on helpompi ryhmitellä. (Vilkkumaa 2006, 28.)

Vankilassa sosiaalinen kuntoutus ei ensisijaisesti tähtää uusintarikollisuuteen vaikuttamiseen vaan sillä pyritään muun muassa ylläpitämään vangin arkielämän taitoja sekä parantamaan valmiuksia työelämään ja yhteiskuntaan sopeutumiseen. Arkielämän taitoja edistävää toimintaa voi olla esimerkiksi erilaiset vapauttamiskurssit ja toiminnalliset kurssit. Työelämää tukevaa toimintaa järjestetään vankilan puu- ja metallipajoilla, joissa voi olla myös muuta työpaja- ja askartelutoimintaa. Sosiaalisen kuntoutuksen sisältö ei ole tarkasti määritelty, ja varsinkin vankilassa se sisältää usein myös päihdekuntoutusta ja perhetyötä. Sosiaalisen kuntoutuksen tulisivatkin olla yksittäisen vangin tarpeiden mukaan suunniteltua toimintaa. Eniten sosiaalisesta kuntoutuksesta hyötyvät vangit, joilla on ongelmia sijoittua vankilan muuhun toimintaa, ja joilla sosiaalinen selviytyminen on haastavaa. (Knuuti 2010.)

4.3 Päihdekuntoutus vankilassa

Termejä päihdekuntoutus- ja hoito ei monestikaan erotella toisistaan, vaan niitä on totuttu käyttämään synonyymeinä. Pelkästä hoidosta puhutaan vain niissä tapauksissa, joissa hoitoon kuuluu lääkitys ja ne toteutetaan lääkärin valvonnassa. Näitä hoitoja ovat esimerkiksi katkaisu- ja vieroitushoito sekä opiaattiriippuvaisten korvaushoito. Tämä kuvastaa sitä, kuinka vahva asema sosiaalityöllä ja sosiaalisella kuntoutuksella on päihdetyössä. Päihdekuntoutuksessa olennaista on huomioida myös sosiaalinen ja yhteisöllinen tuki sekä sosiaalitaloudellinen ympäristö, jolla tarkoitetaan asumista, työtä, koulutusta ja toimeentuloa. Päihdekuntoutuksen- ja hoidon tavoitteita ovat muun muassa päihteidenkäytöstä aiheutuneiden haittojen lieventäminen, asiakkaan tilan tai elinolojen heikentymisen estäminen erilaisilla tukitoimilla sekä asiakkaan elämäntilanteen parantaminen. (Lahti & Pienimäki 2006, 138–139.)

Suuri osa vankiloissa tapahtuvasta kuntoutuksesta on päihdekuntoutusta, johon vangit ohjautuvat arviointiyksiköissä suoritettujen riski- ja tarvearviointien, terveydenhuollon tulohaastattelun sekä rangaistusajan suunnitelman perusteella. Myös vankilan päihdetyö käsittää päihdehoidon, joka voi sisältää esimerkiksi terveydenhuollon tekemän päihdearvion, vieroitus- ja katkaisuhoidon sekä opi-

oidikorvaushoidon. Näiden lisäksi vanki voi saada hoitoa päihteiden aiheuttamiin psyykkisiin ongelmiin. Päihdekuntoutuksella puolestaan käsitetään vankilaympäristössä muun muassa pidemmät kognitiiviseen käyttäytymisterapiaan pohjautuvat ryhmämuotoiset toiminnot sekä lyhyet informointi- ja motivointiohjelmat, joiden tavoitteena on jakaa tietoa päihdekuntoutuksesta ja motivoida päihteettömään elämään. (Kaurala & Kylämarttila 2010, 16.)

Knuutin (2015) mukaan yksi rikosseuraamusalan keskeisistä perustehtävistä on päihdetyö. Se jakautuu arviointiin, kuntoutukseen ohjaamiseen, motivointiin päihdevalvontaan sekä päihdekuntoutukseen- ja hoitoon. Lähes koko vankilan henkilökunta osallistuu arviointi- ja motivointityöhön. Valvontahenkilökunnan tehtävänä on huolehtia vankien päihdetestauksista ja tarkastuksista. Päihdekuntoutuksesta vastaavat pääasiassa vankilan ohjaajat ja erityisohjaajat, joiden tehtävänä on toteuttaa yksilölliset päihdekeskustelut vankien kanssa, erilaisten ryhmämuotoisten päihdeohjelmien vetäminen sekä vapauttamisvaiheen valmistelu. Muita päihdekuntoutukseen osallistuvia työntekijöitä ovat muun muassa vankilan sosiaalityöntekijät, vartijat, pastorit ja psykologit. Vankiloissa voi vieraille myös ulkopuolisia vertaistukiryhmiä, kuten AA- ja NA -ryhmiä. Niillä vangeilla, joille ryhmämuotoinen toiminta ei sovellu on mahdollista keskustella päihdeasioista työntekijän kanssa kahden kesken. (Knuuti 2015.) Vankiloissa järjestetään myös erilaisia toiminnallisia ohjelmia, jotka voivat tukea vangin päihteettömyyttä. Näitä ovat esimerkiksi kuntouttava työtoiminta, perheleirit, uusintarikollisuuteen vaikuttavat ohjelmat sekä vapauttamisohjelmat. (Kaurala & Kylämarttila 2010, 17.)

4.4 Perhetyö vankilassa

Lastensuojelussa perhetyöllä tarkoitetaan asiakkaan ja tämän perheen hyvinvoinnin tukemista. Perhetyön tarkoitus on perheen vuorovaikutuksen parantaminen sekä voimavarojen vahvistaminen, ja sitä voidaan toteuttaa niin ehkäisevänä kuin korjaavanakin työnä. Käytännössä perhetyötä tehdään sosiaaliohjauksella, ja sitä annetaan lapsen tai nuoren kehityksen turvaamiseksi, jos katsotaan hänen tarvitsevan erityistä tukea. (Sosiaalihuoltolaki 1301/2014, 3. §

18.) Tavoitteena on tarjota tukea lapsiperheille mahdollisimman varhaisessa vaiheessa huolen havaitsemisen jälkeen (Tirkkonen 2015). Rikosseuraamustyössä perhetyön määrittely ei ole näin selkeää, koska työn organisointi, tavoitteet ja eri toimintamuodot vaihtelevat alueittain ja vankiloittain (Rikosseuraamuslaitos 2013a, 8).

Käytettävät menetelmät perhetyössä määräytyvät asiakkaan tarpeen ja perhetilanteen mukaan. Tärkeimpänä menetelmänä pidetään keskustelua, jossa tulee korostaa dialogista vuorovaikutusta asiakkaan kanssa. Työote on ratkaisukeskeinen, ja työskentelyn tukena voidaan käyttää muun muassa vanhemmuuden ja parisuhteen roolikarttoja sekä erilaisia lomakkeita, jotka helpottavat perhetilanteen kartoitusta. (Tirkkonen 2015.) Rikosseuraamuslaitoksessa käytännön perhetyö eroaa siviilissä tehtävään perhetyöhön siinä, että perhetyö on paljolti yhteydenpidon mahdollistamista perheenjäsenten kesken. Lapsen ja vanhemman suhde saattaa hajota vankeuden aiheuttamaan eroon, ja suhteiden korjaaminen vankeuden jälkeen voi olla haastavaa. Siksi olisi tärkeää tukea lapsi-vanhempi suhteita vankeuden aikana lapsen etu huomioon ottaen. (Rikosseuraamuslaitos 2013a, 8.) Jotkut aikuiset pyrkivät salaamaan lapselta tämän vanhemman vankeustuomion, koska ajattelevat sen suojelevan lasta. Lapsen etu kuitenkin on, että asiasta keskustellaan lapsen kanssa tämän ikätason vaatimalla tavalla. (Lehmusvaara 2015.) Perhetyön avulla pyritään tukemaan vankien lasten ja perheen perhesuhteita sekä sosiaalisten, psyykkisten ja taloudellisten asioiden hoitoa (Rikosseuraamuslaitos 2013a, 9).

Perhetyön tavoitteena on osaltaan vähentää vankeuden aiheuttamia haittoja, edistää vangin integroitumista yhteiskuntaan ja tukea vanhemmuutta. Rikosseuraamuslaitoksen perhetyöllä on kolme tasoa: yhteydenpito vangin ja perheen välillä, perhesuhteiden hoito sekä kuntoutus ja vaikuttamistyö. Yhteydenpito sisältää muun muassa vanhempi-lapsitapaamisia, perheleirejä ja puheluita. Perhesuhteiden hoidossa keskitytään vuorovaikutuksen edistämiseen perheenjäsenten kesken, ja sitä voidaan toteuttaa yksilöitynä verkostotyönä sekä parija perhetyönä. Kuntoutus- ja vaikuttamistyön tavoitteena on vaikuttaminen uusintarikollisuuteen vahvistamalla parisuhteen ja vanhemmuuden taitoja sekä puuttamalla lähisuhdeväkivaltaan. (Rikosseuraamuslaitos 2013a, 10.)

4.5 Sosiaaliset suhteet vankilassa

Vangin sosiaaliset suhteet suljetussa vankilassa rajoittuvat pääasiassa vankilan henkilökuntaan ja muihin vankeihin. Vangin ja työntekijän välisessä yhteistyösuhteessa tärkeiksi asioiksi nousevat muun muassa vastavuoroisuus, luottamus, pysyvyys ja liittoutuminen. Yleensä asiakkaat arvostavat työntekijöiden tukea niin elämämuutokseen, kuin yksittäisiin käytännön asioihin liittyvissä tilanteissa. (Järvinen 2007, 3.) Vapauteen valmentavaa sosiaalityötä ja yksilötyötä tekevät ensisijaisesti vankilan sosiaalityöntekijä, psykologi, ohjaaja, sairaanhoitaja ja pastori. Heidän tehtävänä on saada vangin kanssa aikaan jonkinlainen luottamussuhde, joka on pohjana hyvälle asiakassuhteelle. Jo hauraskin luottamussuhde voi kantatella vankia vaikeiden aikojen yli. Työntekijän ja vangin väliseen asiakassuhteeseen kuuluu kahdenkeskinen vuorovaikutus, joka tarjoaa vangille edes pienen mahdollisuuden itsemääräämiseen, jossa hän pääsee vaikuttamaan omiin asioihinsa. (Granfelt 2011, 226–227.)

Tulevaisuudessa myös vartijoilta odotetaan enemmän kuntouttavaa työtettä. Tavoitteena on lisätä kuntouttavaa lähityötä, jonka tavoitteena on saada vangit osallistumaan toimintaan. Lähityöllä tarkoitetaan valvontahenkilöstön suoraa vuorovaikutusta vankien kanssa. Lähityössä yhdistyy kuntouttava, aktivoiva vuorovaikutus ja ongelmia ennalta ehkäisevä valvonta. Lähityö tähtää myös vangin yhteiskuntakelpoiseksi valmentamiseen, turvallisuuden takaamiseen vankilassa sekä vankilan päiväjärjestyksen ylläpitoon. (Kalavainen, Piispanen, Seppänen, Uusitalo & Ylisassi 2016.)

Vankien keskinäiset suhteet määrittyvät pitkälti sen mukaan mikä vangin rooli on vankiyhteisön hierarkiassa. Vangin rooli taas määräytyy hänen tekemän rikoksen, taloudellisen aseman, kulttuurisen- ja etnisen taustan sekä sosiaalisten verkostojen ja sosiaalisten taitojen kautta. Sosiaalisesti taitavat vangit pärjäävät vankilassa paremmin kuin sosiaalisilta taidoiltaan heikommassa asemassa olevat. Vangin luotettavuutta ja asiallista käytöstä arvostetaan vankien keskuudessa, kun taas poikkeavasti tai häiritsevästi käyttäytyvä vanki ei yleensä pärjää tavallisella osastolla. (Ruckenstein & Teppo 2005, 35–38.) Vanki saattaa pyytää siirtoa niin sanotulle pelkääjäosastolle tai eristykseen, jos kokee olonsa uhatuksi tavallisella osastolla. Toisaalta vanki saattaa pyytää siirtoa myös sen takia, ettei

joudu itse tekemään väkivaltaa toista vankia kohtaan ja näin välttyy lisärangais-
tuksilta. Siirto pelkkääjäsastolle tai eristykseen saattaa johtaa mielenterveysong-
gelmiin tai pahentaa jo olemassa olevia mielenterveysongelmia. (Ruckenstein &
Teppo 2005, 89–90.)

4.6 Vankien työ- ja osallistumisvelvoite

Vangilla on velvollisuus osallistua vankeusaikana vankilan järjestämään tai hy-
väksymään toimintaan, jos vangin toimintakyky, terveydentila tai ikä ei ole sille
esteenä (Tyni 2015, 14). Suomen vankiloissa toimintaa ohjaa normaalisuusperi-
aate, mikä tarkoittaa, että rikosseuraamukseen tuomittu henkilö on pääsääntöi-
sesti oikeutettu normaaleihin yhteiskunnassa tarjottaviin etuuksiin ja palveluihin.
Myös työ- ja osallistumisvelvoitetta perustellaan normaalisuusperiaatteella, jon-
ka mukaan vankilan päiväjärjestyksen tulee vastata yhteiskunnassa noudatetta-
via käytäntöjä. Normaalisuusperiaatteen mukaan toimimisen ajatellaan myös
takaavan vangeille ulospääsyn selleistään ja muiden vankien tapaamisen. Käy-
tännössä Suomen vankiloissa työ- ja osallistumisvelvoitteesta kieltäytymisestä
ei kuitenkaan yleensä seuraa sanktioita. Näissä tapauksissa vanki pyritään siir-
tämään johonkin muuhun toimintaan. (Hartoneva ym. 2015, 162–163.) Jokaisen
vangin kohdalla toimintaan osallistuminen määräytyy sen mukaan, mitä rangais-
tusajan suunnitelmassa määritellään. Kaikkien toimintojen tarkoitus on edistää
vangin sopeutumista yhteiskuntaan. (Rikosseuraamuslaitos 2015a.)

Vankilassa järjestettävällä toiminnalla tarkoitetaan vankien opiskelua, vankityö-
tä, erilaisia toiminta- ja päihdeohjelmia sekä muuta sosiaalista kuntoutusta. (Ty-
ni 2015, 14). Vangeista noin kuudella prosentilla ei ole suoritettuna perusope-
tuksen oppimäärää. Vangeilla onkin mahdollisuus suorittaa vankeusaikana
muun muassa perusopetuksen tai lukion oppimäärä sekä ammatillisia tutkintoja.
(Rikosseuraamuslaitos 2015b.) Työtoiminnan tavoitteena on vangin työkyvyn ja
ammattitaidon kehittäminen ja ylläpitäminen. Työtoiminnan on todettu paranta-
van vangin mahdollisuuksia toimeentuloon vapautumisen jälkeen. Suljetussa
vankilassa vanki saa työnteosta toimintarahaa ja avovankilassa avovankipalk-
kaa. Vankityön tulisi mahdollisuuksien mukaan vastata yhteiskunnassa tehtävää
työtä, ja vankityössä on mahdollista suorittaa oppisopimuksella näyttötutkintoja

tai tutkinnon osia. (Rikosseuraamuslaitos 2013b.) Ohjelmatyö voi puolestaan sisältää erilaisia kuntouttavia toimintaohjelmia ja kursseja, joilla pyritään edistämään vangin valmiuksia rikoksettomaan elämään (Rikosseuraamuslaitos 2013c).

5 Vapautumisprosessi

5.1 Valvotun koevapauden valmistelu

Valvotun koevapauden valmistelu aloitetaan selvittämällä koevapauden edellytyksiä. Selvittely aloitetaan ehdonlaiseen vapauteen pääsevien kohdalla noin vuotta ennen vapautumista ja lyhyempää tuomiota suorittavien kohdalla noin puoli vuotta ennen vapautumista. Koevapauden valmistelu käynnistetään, jos rangaistusajan suunnitelma sisältää suunnitelman valvotusta koevapaudesta, sijoitusvankila arvioi koevapauden edellytysten täytyvän ja rangaistusaika on sujunut suunnitellusti. Koevapaus voidaan aloittaa, vaikka siitä ei olisikaan rangaistusajan suunnitelmassa mainintaa, jos sijoitusvankila arvioi koevapauden olevan perusteltua, ja vanki itse haluaa sitä. Vanki voi aina myös itse anoa koevapautta. (Rikosseuraamuslaitos 2012a, 29–30.) Elinkautisten tuomioiden osalta päätöksen valvotusta koevapaudesta tekee Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikkö ja muiden tuomioiden kohdalla päätöksen tekee vankilan johtaja (Laki valvotusta koevapaudesta 629/2013, 4. § 32.).

Vangin tulee tarkalleen tietää mitä koevapaus on ennen, kun hän suostuu siihen. Vangille pitää selvittää koevapauteen liittyvät rajoitukset ja määräykset, ja niiden rikkomisesta aiheutuvat sanktiot. Vangin tulee antaa suostumus eri tahojen väliselle yhteydenpidolle, jotta nämä voivat selvittää koevapauden edellytysten täyttymisen sekä ehtojen noudattamisen ja valvonnan. Valvottuun koevapauteen tulevien vankien koevapauden suunnittelussa on mukana yhdyskuntaseuraamustoimisto, joka voi järjestää tapaamisia ja muuta työskentelyä vangin kanssa osana koevapauden toimintavelvoitetta. Toimintavelvoitteen sisältö on hyvä suunnitella niin, että se voi jatkua koevapauden jälkeenkin,

jotta koevapaudesta olisi mahdollisimman paljon hyötyä. Vanki tulisi aktivoida mukaan suunnittelemaan koevapautensa sisältöä. Vankilan henkilökunta varmistaa, että toimintavelvoite on linjassa rangaistusajan suunnitelman kanssa. (Rikosseuraamuslaitos 2012a, 30–31.)

5.2 Vapauttamisen valmistelu ja verkostotyö

Vapauttamisen valmistelun aloittamisajankohta riippuu siitä, kuinka pitkä tuomio vangilla on. Lyhyissä tuomioissa vapauttamisen valmistelu voi alkaa heti tuomion alettua, ja elinkautisissa tuomioissa vapauttamisvaihe aloitetaan monesti parikin vuotta ennen ehdonalaiseen pääsemistä. Pitkissä tuomioissa vanki on voinut olla jo pitkäänkin avovankilassa, ja heidän kohdallaan valvotun koevapauden mahdollisuus selvitetään noin vuosi ennen vapautumista. Tärkeää on huolehtia riittävän aikaisesta vapauttamisen valmistelusta. Vapauttamisen valmisteluun kuuluu vapautuvan vangin palvelutarpeen arviointi, joka koskee koko sosiaalisen tilanteen arviointia ja selviytymisedellytysten arviointi, jossa arvioidaan selviytymistä tukevat ja haittaavat tekijät. (Rikosseuraamuslaitos 2012a, 16–18.)

Vapautuvalle vangille tehdään vapauttamissuunnitelma palvelutarvearvioinnin perusteella yhdessä vangin ja sidosryhmien kanssa. Vapauttamissuunnitelmaan kirjataan ne toimenpiteet, joista palvelutarvearvioinnin mukaan on vapautuvalle vangille eniten hyötyä. Vanki voi itse kirjata tarpeitaan vapauttamissuunnitelmaan, ja sen miten niitä voidaan hoitaa. Vangin itsenäistä vapauttamisen suunnittelua tulisikin tukea, koska itsenäinen asioiden hoitaminen parantaa selviytymistä vapaudessa. Jos palvelutarve on erityisen suuri, tulee vanki ohjata sosiaalityöntekijän, erityisohjaajan tai muun asioita hoitavan työntekijän luokse. Suunnitelman tekemisessä keskeisiä yhteistyökumppaneita ovat muun muassa sosiaalitoimisto, yhdyskuntaseuraamustoimisto ja työvoimatoimisto. Näiden tahojen kanssa varmistetaan, että vapauttamissuunnitelma on linjassa mahdollisten valvonta-, kuntoutus- ja aktivointisuunnitelmien kanssa. Vangilla on myös mahdollisuus saada mukaan suunnitteluun omaisia ja vertaistukijärjestöjä, jotka

ovat yleensä vapautuvien vankien tukipalveluja tuottavia kolmannen sektorin järjestöjä. (Rikosseuraamuslaitos 2012a, 19–20.)

Vapauttamisen valmistelussa keskitytään siihen, että vanki voi vapautuessaan aloittaa mahdollisimman normaalin elämän. Tähän kuuluu muun muassa asunnon hankinta. Asunnon hankinta saattaa kestää useita kuukausia, joten valmistelu tulee aloittaa riittävän aikaisessa vaiheessa. Asunnon hankinnassa voi olla mukana niin sanottu asuntoryhmä, jossa asumiskysymykset ja muut tuen tarpeet ratkaistaan eri viranomaisten yhteistyöllä. Toimeentulokysymykset tulee myös ratkaista ennen vapautumista. Vapautuva vanki on oikeutettu toimeentulotukeen, julkiseen terveydenhuoltoon liittyviin kuluihin sekä kohtuullisiin asumiskustannuksiin vapauduttuaan. Vangista voi tulla työtön työnhakija päästesään koevapauteen tai vapauduttuaan, jolloin hän on oikeutettu työttömyyskorvaukseen. Normaaliin arkeen pääsemiseksi vapautuvan vangin perhetilanteeseen tulee kiinnittää huomiota erityisesti silloin, kun on kyse pitkäaikaisvangista. Jos tuen tarvetta ilmenee, apua voi saada muun muassa lastensuojelun perhetyöntekijöiltä ja avopalveluista. Muita sosiaalialan palveluita, joihin vanki on oikeutettu voi olla esimerkiksi päihdekuntoutus. Tarkoitus olisi päästä jatkamaan vankilassa aloitettua päihdekuntoutusta siviilissä ilman katkoksia. Joissain tapauksissa vanki voidaan sijoittaa ulkopuoliseen päihdekuntoutuslaitokseen jo rangaistusajan aikana, jolloin kuntoutus voi jatkua rangaistuksen päätyttyä samassa laitoksessa. (Rikosseuraamuslaitos 2012a, 22–28.)

Monesti vangilla ilmenee palvelutarpeen arvioinnissa samanaikaisesti useita tarpeita, joissa hän tarvitsee asiantuntijoiden apua. Tällaisissa tilanteissa tarvitaan verkostotyötä. Verkostotyön yksi osa-alue on verkostokokoukset, joita järjestetään asiakkaan asioiden hoitamiseksi. Verkostokokoukseksi voidaan katsoa kokous, jossa on vangin ja rikosseuraamusalan työntekijän lisäksi vähintään yksi ulkopuolinen taho. Verkostotyötä tehdään myös vangin omaisten ja muiden läheisten kanssa, jolloin pidetään läheisneuvonpitoja, joissa vahvistetaan vangin ja hänen lähipiirinsä voimavaroja. Verkostotyöksi voidaan lukea myös muu yhteistyö, jota asiakkaan asioiden hoitamiseksi tehdään. Tällä tarkoitetaan esimerkiksi Rikosseuraamuslaitoksen eri yksiköiden välistä yhteistyötä,

jossa yhteistyö voi toteutua esimerkiksi puhelimitse, videoneuvottelulla sekä pari- ja ryhmätynä. (Rikosseuraamuslaitos 2012a, 21–22.)

6 Aiemmat tutkimukset ja opinnäytetyöt

Sasu Tyni on tehnyt väitöskirjan, jonka eri osatutkimuksissa on tutkittu muun muassa ehdottomasta vankeudesta vapautuvien uusintarikollisuusriskiä ja erilaisten kuntoutusohjelmien vaikuttavuutta uusintarikollisuusriskiin. Väitöskirjassa hän tutkii ja pohtii, onko vankitoiminnoilla ylipäätään vaikutusta vankien uusintarikollisuuteen ja vankilaan palaamiseen. Vankeinhoidon vaikuttavuutta on vaikea tutkia ja mitata koska vaikutukset voivat olla välillisiä ja ajallisesti hitaita. Vaikuttavuuden ainoan mittarin ei tulisi olla uusintarikollisuus ja vankilaan palaaminen. (Tyni 2015, 4–6.)

Johanna Nieminen Tampereen ammattikorkeakoulussa tutkii opinnäytetyössään sitä, miten vankila valmentaa vapauteen. Minkälaisia kokemuksia vangeilla ja työntekijöillä on vapauttamisprossista ja mikä on ollut onnistunutta ja mitä voisi vielä kehittää. Keskeisenä teoriana opinnäytetyössä on vapauttamistyöskentely. Tuloksista tärkeimmiksi vapauttamistyöskentelyssä vankien näkökulmasta nousee perhetyö, motivaatio muutokseen, kurssit ja työ vankeuden aikana sekä vaiheittainen vapautuminen. Työntekijät kokivat tärkeimmiksi vaikuttaviksi tekijöiksi perhetyön, resurssipulan, verkostotyön, rangaistusajan suunnitelman sekä yksilötyöskentelyn. Opinnäytetyön tulokset nostivat esille vankiloiden resurssipulan, rangaistusajan suunnitelmien eroavaisuudet sekä yksilötyön tärkeyden ja merkityksen. (Nieminen 2015, 2.)

Matti Joukamaa (2010, 3–4) on tutkinut suomalaisten vankien terveyttä vuonna 2006. Tutkimuksessa tutkittiin vankien sairastavuutta, terveydentilaa, hoidontarvetta sekä työkyvyn alenemaa. Tutkimuksessa ilmeni mielenterveyden häiriöiden yleisyys vankien keskuudessa. Valtaväestön ollessa verrokkina todettiin vangeilla päihderiippuvuuden olevan jopa kymmenkertainen. Tutkimuksen mukaan kahdella kolmasosalla vangeista oli jonkinlainen persoonallisuushäiriö,

joista tyypillisimpiä olivat epävakaa persoonallisuus ja epäsosiaalinen persoonallisuus. Erityisen huono terveydentila oli naisvangeilla ja sakkovangeilla.

Elli Valle (2014, 2) on pro gradu –tutkielmassaan pyrkinyt selvittämään, kuinka vankeusrangaistuksen suorittaneet miehet integroituvat yhteiskuntaan. Tutkielmassa on pyritty selvittämään, mitä onnistunut yhteiskuntaan sijoittumisen prosessi sisältää vankien näkökulmasta. Hän on myös tutkinut, mitkä tekijät ovat merkityksellisiä vankilakierteen ehkäisemisessä tai sen pysäyttämisessä. Yhteiskuntaan integroituminen nähdään tutkielmassa pitkänä aikaa vievänä prosessina, joka alkaa ennen vapautumista ja jatkuu vapautumisen jälkeen. Haastateltavien kohdalla elämässä oli tapahtunut käännekohtia, jotka herättivät oman halun muutokseen. Päihteettömän elämän tiedostaminen, turvaverkkojen rakentaminen, taloudellisen tilanteen hyväksyminen ja näiden eteen töiden tekeminen nousivat tutkielmassa tekijöiksi, jotka auttavat integroitumisessa yhteiskuntaan.

Tuula Sanaksenaho (2012, 3) on tutkinut ylemmän ammattikorkeakoulun opinnäytetyössä vankilasta vapautumisen haasteita vangin näkökulmasta. Tuloksista ilmenee vankien tarve saada enemmän tukea asuntoasioiden järjestämiseen ja päihdeongelman käsittelyyn. Rangaistusajan suunnitelman laatiminen, tarkastaminen ja päivittäminen yhteistyössä nousivat tuloksista esille.

7 Tutkimustehtävä

7.1 Tutkimuksen tavoitteet ja tutkimuskysymys

Opinnäytetyömme tarkoituksena oli selvittää vankien kokemuksia matkalla takaisin vapauteen. Toteutimme opinnäytetyön laadullisen eli kvalitatiivisen tutkimuksen menetelmällä. Aineiston keruuseen käytimme teemahaastattelua.

Tutkimuskysymyksenämme on

1. Mitä mahdollisuuksia ja haasteita vanki kohtaa matkalla vapautteen?
2. Millaisia kehittämisajatuksia vangeilla on?

7.2 Toimeksiantajan esittely

Teimme haastattelut suljetussa vankilassa. Kyseisessä vankilassa oli sekä naisia että miehiä. Vankilassa on mahdollisuus useisiin eri työtehtäviin sekä mahdollisuus käydä aikuislukiota. Ympärillä on luontoa ja pururata, jossa on mahdollisuus valvotusti käydä. Vankilassa järjestetään työtoiminnan ja opiskelun lisäksi kuntoutusta ja vapaa-ajanviettomahdollisuuksia, joista liikunta on suuressa roolissa. Toiminnot ovat omaehtoisia tai ohjattuja.

Rikosseuraamuslaitos kuuluu oikeusministeriön hallinnonalaan. Sen tehtävänä on vastata tutkintavankeuden toimeenpanosta sekä yhdyskuntaseuraamusten ja vankeusrangaistusten täytäntöönpanosta. Suomi on jaettu kolmeen rikosseuraamusalueeseen, joihin kuuluu yhteensä 26 vankilaa ja 15 yhdyskuntaseuraamustoimistoa. Jokaisella rikosseuraamusalueella toimii aluehallinto, joka koostuu aluekeskuksesta ja arviointikeskuksesta. Rikosseuraamusalueet koostuvat arviointikeskuksesta, yhdyskuntaseuraamustoimistoista, vankiloista ja muista yksiköistä, jotka vastaavat rangaistusten toimeenpanosta. Keskushallinto sijaitsee Helsingissä. (Hartoneva ym. 2015, 108.)

7.3 Tutkimusmenetelmänä laadullinen tutkimus

Laadullinen- eli kvalitatiivinen tutkimus luonnehditaan prosessimaiseksi tutkimukseksi, jonka pyrkimyksenä on ymmärtää tutkittavia ilmiöitä ja näiden merkityksiä (Eskola & Suoranta 2000, 14–15; Kiviniemi 2015, 74). Tutkimuksen etenemisen eli tutkimusprosessin eri vaiheet ovat ideataso, sitoutuminen, toteuttaminen, kirjoittaminen ja tiedottaminen (Vilkkä 2005, 42–46). Tutkimusprosessin eri vaiheet eivät useinkaan ole jäsennettävissä selkeisiin eri osiin,

vaan ratkaisut muotoutuvat tutkimuksen edetessä (Kiviniemi 2015, 74–75). Vaiheet lomittuvat toisiinsa tutkimuksen edetessä ja usein prosessin kulkuun sisältyy myös ongelmia, harha-askeleita ja umpikujia. Usein toimeksiantaja antaa aihepiirin ja yhteistyössä määrittellään tarkempi tutkimuskysymys. Tutkijoiden tehtävä on pohtia tutkimuksen näkökulma, tutkimusmenetelmä sekä tutkimusaineiston keräämisen tapa. (Vilkkä 2005, 42–46.)

Tutkimussuunnitelmassa tulee näkyä tutkimuksen tarkoitus ja ankkuroituminen teoriaan. Tutkimus lähtee ihannetapauksessa liikkeelle todellisesta tarpeesta toimeksiantajan puolelta. Aiheen rajauduttua perehdytään aiempiin tutkimuksiin, rakennetaan teoreettinen viitekehys ja tarkennetaan tutkimuskysymys. Tutkimussuunnitelmassa tulee näkyä menetelmälliset valinnat sekä suunniteltu aikataulu. Laadullisessa tutkimuksessa tutkimuskysymys sekä menetelmälliset valinnat kuten aineiston keruu tai -analyysi voi tarkentua tai muuttua vielä tutkimuksen edetessä. Tutkimussuunnitelman eläminen ei tarkoita suunnitelman huonoutta vaan ennemminkin sitä, että tutkija on oppinut tutkimusprossin aikana jotakin. (Hirsjärvi & Hurme 2000, 56–57.)

Ominaista laadulliselle tutkimukselle on rakentaa vahva taustateoria, joka ohjaa aineiston hankintaa (Eskola 2015, 191). Taustateoria määrittää alustavat tutkimuskysymykset ja aineistoa tarkastellaan taustateoriaa vasten. Tutkimuksen edetessä tutkimuskysymykset ja tutkimustiedon olennaisimmat asiat hahmottuvat. Laadullisessa tutkimuksessa keskitytään usein pieneen määrään tapauksia, joita analysoidaan perusteellisesti tuottaen laadukasta tietoa ja käsitteitä. (Eskola & Suoranta 2000, 15–16, 18.) Tutkimusaineistoa on riittävästi, kun saavutetaan saturaatio, eli tutkimusvastaukset alkavat toistaa itseään. (Kananen 2014, 95.)

Laadullisessa tutkimuksessa aineistonkeruun väline on inhimillinen eli tutkija itse. Näkökulmat ja tulkinnat kehittyvät tutkimusprosessin aikana. Tämä edellyttää tutkijalta oman tietoisuuden kehittymisen ymmärtämistä ja valmiuksia tutkimuksellisiin uudelleenlinjauksiin. (Kiviniemi 2015, 74–75.) Lähtökohtaisesti tutkijalla ei tulisi olla vahvoja ennako-olettamuksia tutkimuskohteesta tai tutkimuksen tuloksista (Eskola & Suoranta 2000, 19).

Aineistoa laadullisella tutkimusmenetelmällä toteutettuun tutkimukseen voi kerätä monella eri tavalla. Yleisimmin aineiston kerääminen toteutetaan haastattelulla ja haastateltavat ihmiset valitaan omakohtaisen kokemuksen perusteella. Laadullisen tutkimuksen aineistoksi soveltuisivat myös esineet sekä puhe-, kuva- ja tekstiaineistot. (Vilkkä 2005, 100–101.)

Opinnäytetyömme sai alkunsa marraskuussa 2015 ideoiden pohtimisella. Vankilamaailma kiinnosti meitä molempia, joten oli luontevaa tehdä opinnäytetyö parityönä. Otimme yhteyttä erään suljetun vankilan johtajaan ja sovimme ensimmäisen tapaamisen. Yhteinen ideointipalaveri vankilan johtajan, sosiaalityöntekijän sekä erityistyöntekijöiden kanssa tuotti ajatuksia, joita lähdimme työstämään eteenpäin. Tutkimuskysymys ja tutkimusmenetelmien valinta eivät tuottaneet ongelmia. Halusimme kuulla ja kohdata vankeja. Päädyimme laadulliseen tutkimukseen, jolle tyypillistä on pieni määrä tapauksia ja tapaukset pyritään analysoimaan mahdollisimman perusteellisesti. Aineiston perusteena ei ole määrä vaan laatu. (Eskola & Suoranta 2000, 18.) Teimme vankilan kanssa toimeksiantosopimuksen (liite 1) ja palautimme ideapaperin tammikuussa 2016. Hetki tämän jälkeen saimme opinnäytetyöllemme ohjaajaparin, lukupiirit alkoivat ja työstimme opinnäytetyösuunnitelmaamme. Opinnäytetyösuunnitelma valmistui maaliskuussa 2016, jonka jälkeen haimme lupaa suorittaa tutkimus. Rikosseuraamuksen keskushallinto käsitteli asiamme ja saimme tutkimusluvan (liite 2) huhtikuussa 2016.

7.4 Teemahaastattelu aineistonkeruumenetelmänä

Haastattelu määritellään keskusteluksi, jolla on tarkoitus. Se on ennalta suunniteltua päämäärähakuista toimintaa, jonka tarkoituksena on informatiivisen tiedon kerääminen. Haastattelussa vuorovaikutus koostuu sanoista ja sanojen kielellisestä merkityksestä sekä tulkinnasta. (Hirsjärvi & Hurme 2000, 42, 48–49.) Tutkimustyössä haastattelu on yksi käytetyimmistä tiedonkeruumenetelmistä (Ojasalo, Moilanen & Ritalahti 2014, 106).

Teemahaastattelu on yksi tutkimushaastattelun muoto. Tutkimuksen aiheesta valitaan keskeiset aiheet tai osa-alueet, joita kysymällä tutkija voi löytää vastauksia tutkimuskysymykseen. (Vilka 2005, 100–102.) Teemahaastattelu määritellään puolistrukturoiduksi haastatteluksi. Puolistrukturoidussa haastattelussa käytetään puoliavoimia kysymyksiä; kysymysten teemat ovat kaikille tutkittaville samat, mutta vastausvaihtoehdot ei ole valmiiksi annettu vaan haastateltava voi vastata omin sanoin. Lisäksi kysymysten järjestys, sanamuodot tai painotukset voivat vaihdella. (Hirsjärvi & Hurme 2000, 47–48.)

Teemahaastattelussa edetään ennalta valittujen taustateoriaan liittyvien teemojen ja niitä tarkentavien kysymysten varassa. Pyrkimyksenä on löytää merkityksellisiä vastauksia tutkimuskysymykseen välttämättä kuitenkin tiukkaa rajausta. Teemahaastattelussa korostuu tutkittavien oma tulkinta asioista sekä tutkittavan antamat merkitykset asioille. (Tuomi & Sarajärvi 2003, 76–78.)

Syventyessämme teoriaan muodostui ensimmäinen teemahaastattelurunko, jota muokkasimme lukupiirissä saamamme palautteen pohjalta. Ennen varsinaisia haastatteluja teimme koehaastattelun nyt jo siviilissä olevalle entiselle vangille. Koehaastattelu kesti lähes tunnin ja haastattelun jälkeen teemahaastattelurunko muuttui. Siinä oli selkeitä puutteita ja olimme huomioineet vääränlaisia asioita. Ennakko-oletukset olivat ohjailleet ajatuksiamme. Koehaastattelun yhteydessä testasimme myös saatesanojen toimivuuden. Esihaastattelun tarkoituksena on testata haastattelurungon toimivuutta ja aihepiirien valintaa sekä harjaannuttaa haastattelija tehtävänsä (Hirsjärvi & Hurme 2000, 72–73). Muokattu teemahaastattelurunko liitteenä (liite 3).

Toimitimme saatesanat (liite 4) vankilan sosiaalityöntekijän kautta vangeille, jotka ovat siirtyneet suljetusta vankeudesta avovankeuteen, avovankeudesta vapauteen tai takaisin suljettuun vankeuteen. Vangin kokemus siirtymisestä vankeuden aikana avovankeuteen oli ainoa rajauksemme. Saatesanat tavoittivat kohderyhmän vangit ja neljä vankia ilmoitti halukkuuden osallistua haastateltavaksi. Tavoitteenamme oli saada vähintään kuusi vankia haastateltavaksi, joten vankilan sosiaalityöntekijä laittoi saatesanat uudestaan kohderyhmään sopiville. Tämä tuotti tulosta ja saimme kaksi vankia lisää tutkimukseen.

Saatekirje on pituudeltaan enintään yhden sivun mittainen teksti, jossa kerrotaan tutkimuksesta. Saatekirjeen perusteella tutkittava voi päättää tutkimukseen osallistumisesta. Saatekirjettä lyhyempi versio on saatesanat. Se on alle puolen sivun mittainen teksti, jossa kerrotaan pääpiirteittäin, mistä tutkimuksessa on kysymys. (Vilkkä 2007, 80–81.) Kohderyhmän huomioiden päädyimme epävirallisempaan ja lyhyempään vaihtoehtoon. Tarkoitus oli saada heräteltyä vankien mielenkiinto tutkimusta kohtaan.

Haastattelut toteutimme kolmena eri päivänä ja haastattelimme yhteensä kuutta vankia. Ensimmäisellä haastattelukerralla olimme yhdessä paikalla ja tällöin annoimme haastateltavien tavata meidät molemmat ja valita, haluaako haastattelijaksi naisen vai miehen. Ikä, statuserot, kemia ja sukupuoli voivat vaikuttaa haastattelun kulkuun edistävästi tai haitaten haastattelun kulkua ja luottamuksen syntymistä haastateltavan ja haastattelijan välillä (Eskola & Vastamäki 2015, 32). Haastateltaville ei ollut heidän omien sanojensa mukaan merkitystä sillä, kumpi meistä toimii haastattelijana.

Haastattelutilaksi saimme käyttööme vankilassa toimivan psykologin työhuoneen. Huone oli melko pieni. Huoneen perällä oli tietokonepöytä ja työtuoli sekä lähellä ovea kaksi nojatuolia, joista toisen edessä oli pöytä. Nojatuolit olivat samalla tasolla ja mukavia istua. Kahvi ja keksit olivat pöydällä. Eskolan & Vastamäen (2015, 31–32) mukaan olisi tärkeää saada luotua mahdollisimman rento ympäristö ja haastattelutilanne, koska tunnelman vapauttaminen ennen varsinaista haastattelua ja nauhoitusta edesauttaa haastattelun kulkua ja luottamuksen syntyä.

Huoneeseen tullessa haastateltava sai valita nojatuolin ja aloitimme juomalla kahvia. Haastattelun aluksi kävimme läpi tutkimussuunnitelman, tutkimusluvan, teemahaastattelurungon sekä keskustelimme vangin kanssa vaitiolovelvollisuudesta, luottamuksellisuudesta ja aineiston hävittämisestä opinnäytetyön valmistamisen jälkeen. Haastateltava allekirjoitti haastattelun käyttämiseen ja nauhoittamiseen tarvittavan suostumuslomakkeen (liite 5). Varmistimme vangilta, että hän edelleen haluaa olla vapaaehtoisesti tutkimuksessa mukana. Keskustelim-

me ennen nauhoituksen aloittamista hieman haastateltavan taustoista. Vangin taustaan tutustuminen helpotti kokonaiskuvan luomista haastattelun kuluessa ja haastattelusta tuli näin hieman syvempi. Haastattelujen edetessä haastattelujen sujuvuus ja informaatio lisääntyivät. Kysyimme sekä johdattelimme haastatteluja hieman eri tavalla. Koehaastatteluja olisi pitänyt olla enemmän kuin yksi.

7.5 Aineistolähtöinen sisällönanalyysi

Aineistolähtöisellä sisällönanalyysillä pyritään kokoamaan tutkittavasta ilmiöstä tiivis kuvaus kadottamatta sisällön informaatiota (Eskola & Suoranta 2000, 137). Tiivis ja selkeä kuvaus helpottaa uuden tiedon tuottamista sekä johtopäätösten tekemistä. Aineisto pilkotaan osiin, käsitteellistetään ja kootaan uudestaan loogiseksi kokonaisuudeksi. Laadullisessa tutkimuksessa aineistoa analysoidaan tutkimusprosessin kaikissa vaiheissa. (Tuomi & Sarajärvi 2003, 105–110.)

Sisällönanalyysi on dokumenttien sisällön kuvaamista sanallisesti. Aineistolähtöinen sisällönanalyysi alkaa kuuntelemalla ja muuttamalla haastatteluaineisto tekstimuotoon eli litteroimalla aineisto. Litteroinnin jälkeen perehdytään sisältöön ja aloitetaan pelkistettyjen ilmausten etsiminen. Pelkistetyt ilmaukset listataan ja etsitään samankaltaisuuksia ja erilaisuuksia, yhdistetään ja muodostetaan alaluokkia. Tämän jälkeen alaluokat yhdistetään ja muodostetaan yläluokkia. Kokoavat käsitteet muodostuvat lopulta yläluokkien yhdistämisen tuloksena. (Tuomi & Sarajärvi 2003, 110–115.) Haastattelujen jälkeen litteroimme nauhoitteet sanatarkasti tekstimuotoon. Tekstimuotoon muutetut haastattelut muodostivat aineiston opinnäytetyöhömmme. Litteroinnin jälkeen järjestelimme aineiston teemoittain teemahaastattelurungon mukaisesti.

Teemahaastattelun runko muodostaa yhdenlaisen välineen aineiston purkamiseen. Myös aineisto voi nostaa esiin teemoja. Tematisoinnin avulla voidaan vertailla tiettyjen teemojen esiintymistä ja ilmenemistä aineistossa. Teemakortiston avulla aineisto pilkotaan teemojen alle. (Eskola ym. 2005, 151–175.) Toteutimme teemoittelun leikkaa ja liimaa toiminnon avulla tietokoneella. Analysoimme aineiston toisen kerran vielä selkeämmällä tavalla: leikkasimme ja liimasimme

värillisille papereille ja pahveille. Etsimme samankaltaisia aiheita teemahaastattelurungon mukaisesti, tiivistimme ja jälleen tiivistimme. Lopulta aineisto tiivistettiin yläkäsitteiden alle. Tulososiossa päädyimme käyttämään paljon suoria lainauksia, koska se lisää luotettavuutta, vähentää meidän tekijöiden tulkinnanvaraisuutta sekä auttaa lukijaa ymmärtämään paremmin vangin kokemusmaailmaa. Liitteenä aineiston analyysipolku (liite 6) ja esimerkki analyysistä (liite 7)

8 Vankien kokemuksia ja ajatuksia rangaistusajasta

8.1 Rangaistusajan sisältö

Haastateltavat vangit olivat iältään noin 20–55-vuotiaita naisia ja miehiä. Joukossa oli ensimmäistä kertaa vankilassa olevia sekä moninkertaisia uusijoita. Tuomioiden pituudet vaihtelivat alle vuodesta elinkautiseen. Vangeilla oli kokemusta suljetusta vankeudesta avolaitokseen siirtymisestä ja avolaitoksesta takaisin suljettuun siirtymisestä. Kokemusta oli myös suljetusta vankeudesta vapautteen siirtymisestä sekä koevapaudesta ja koevapauden valmistelusta. Lähes kaikilla haastateltavilla oli perhe tai läheisiä vankilan ulkopuolella. Osalla oli lapsi tai lapsia sekä koti, puoliso ja työ odottamassa. Suurimman osan tulevaisuus oli epävarma, asuntoa tai työtä ei ollut odottamassa.

Rangaistusajan suunnitelma oli tehty kaikille haastateltaville joko ennen vankeutta tai pian vankeuden alkamisen jälkeen. Suunnitelman sisältö oli kaikilla pääpiirteissään tiedossa ja osan kanssa sitä myös oli päivitetty tai lisätty uusia pieniä tavoitteita. Aineistosta käy ilmi, että vanki on ollut paikalla ilman omaa motivaatiota rangaistusajan suunnitelmaa laadittaessa. Vankien välinpitämätön asenne rangaistusajan suunnitelman laadintaa kohtaan nousee esille haastatelluista.

On tehty, joskus. Varmaan kymmenen vuotta sitten. Ja onhan sitä siis päivitetty aina silloin tällöin, mutta se on tehty silloin joskus.

Kauan sitten. Sitte sitä on päivitetty varmaan sitä mukaa mitä mulla on opiskelut edenny.

Rangaistusajan suunnitelman tavoitteet olivat kullakin vangilla yksilöllisiä. Päihde- ja rikosmyönteisen ajattelutavan muuttaminen, sosiaalisen piirin vaihdos, pyrkimys mielekkääseen toimintaan, kiinnittyminen siviilipalveluihin, opiskelu, ammattipätevyys, vihanhallinta sekä vanhemmuuden tuki olivat asioita, joita haastateltavat kertoivat heille asetetuiksi tavoitteiksi. Myös lomat ja koevapaus olivat suunnitelmassa. Osa haastateltavista vangeista ei nähnyt rangaistusajan suunnitelman tavoitteiden ja vankilassa tapahtuvien toimintojen välistä yhteyttä.

Pitäis käydä päihdekeskusteluja.

Rangaistusajan suunnitelmien tavoitteiden toteutuminen koettiin pääasiassa toteutuvan ainakin osittain. Toteutuneiden tavoitteiden jälkeen suunnitelmaan kirjattiin uusia, pienempiä tavoitteita. Vastauksista ilmenee, että rangaistusajan suunnitelman tavoitteisiin pyritään pääsemään yksittäisten toimintojen avulla, mikäli niistä seuraa itselle jotain hyvää. Ulkoiset syyt, kuten lomat, motivoivat useita osallistumaan tavoitteellisiin toimintoihin.

Ajattelutavan muutos vankilassa... Ei se oikein toimi. Silleen ku vankilaan joutuminen on pelotteena, niin sitten kun sinne joutuu, niin ei se oo enää. Mä kävin päihdetyöntekijän kanssa kriisikeskuksella. Sit mä oon ollu tossa päihdeettömällä osastolla. Toiminnassa mukana ja käyn keskusteluja ohjaajien kanssa.

Loma-asioita siellä on, et mulla on menny ne pikkuhiljaa eteenpäin.

Koulunkäynti oli luvattu, kuitenkin mut työnnettiin töihin. Mut lopulta pääsin sinne kouluun.

Toisaalta vangeilla oli kokemus motivaation heikentymisestä, mikäli tavoitetta ei voitu heti toteuttaa tai siihen ei saanut tukea. Haastateltavat vangit toivat esille, että vankilan henkilökunta ei uskonut heidän pystyvän opiskelemaan. Vangin täytyi itse tehdä paljon ja näyttää, ennen kuin tukea ja mahdollisuuksia opiskeluun sai. Ongelmaksi koettiin myös oppisopimuksella opiskelu koevapauden aikana. Opiskelu ja ammatin saaminen tulevaisuutta ajatellen koettiin tärkeänä.

Vaikeuksia ollu siinä, että ku ne ei aluks uskonu mun opiskeluun, niin en saanu edes vankilassa aluks opiskella. Mun piti hoitaa siviilistä itelle opiskelupaikka ja ostaa kirjat ja käydä siviilin puolella lukio. Sen verran opo suostu, että piti mulle tentit täällä vankilassa. Vankilalukio ei ottanu silloin aluks mua vastaan. Epäilivät, että teenkö oikeesti.

Oli tarkoitus oppisopimuksen kautta hoitaa ammatti. Oli tarkoitus koevapauden aikana hoitaa se, mut siinä pitää olla työtön työnhakija, eikä koevapauden aikana voi olla työnhakija.

Vaihtoehtojen puute ja mielenkiinnottomuus annettujen valintojen välillä oli haastateltavien mukaan turhauttavaa. Valintoja kuitenkin tehtiin, koska koettiin, että niin tuli tehdä. Aineiston perusteella vangin osallisuus koettiin puutteelliseksi hänen omaa tulevaisuutta koskevia valintoja tehdessä. Osalla tämä johti mielenterveyden heikentymiseen.

Mulle annettiin vaihtoehdot, että mitä mä rupean tekemään. Siinä mulla oli kolme vaihtoehtoa, joista piti päättää, minkä ammatin luen. Ajattelin omassa mielessä, että kylläpä tuli äkkiä, että noista ei kyllä mikään vastaa, mitä oisin ite halunnu. --- Sit valitsin sen ja se oli tosi raskasta työtä. Burn out tuli. Masennusta. Se oli mun mielestä liian raskasta työtä näin aluksi. Pitkään ollu kivitalossa.

Erilaiset toiminnot opiskelun lisäksi koettiin haastateltavien mielestä sekä hyvänä, että huonona. Kaikki haastateltavista olivat osallistuneet kursseille. Esimerkkeinä kokki-, atk-, runo- ja muutoskurssi. Lisäksi mainittiin omaehtoisien muutoksen kurssi, vihanhallinta kurssi sekä päihteisiin liittyvä kurssi. Harrastukset kuten salilla käynti, ulkoilu ja karaoke sekä hengelliset tilaisuudet koettiin tärkeiksi. Eri toiminnot kuvattiin vastauksissa arkea tukeviksi. Apua koettiin saavan siihen aihealueeseen, johon sitä tarvitsee. Haastateltavat toivat esille, että minäkuva ja itsetuntemus ovat vahvistuneet kurssien ja toimintojen avulla. Kurssien ja toimintojen hyödyllisyys kyseenalaistettiin, mikäli sitä ei koettu itselle tärkeäksi tai tarpeelliseksi.

Oli kans jotain kursseja, joissa piti käydä. Mut mulla on sellanen kuva niistä kursseista, että ne on semmosille ihmisille, joilla on joku tieraivo. Sellasille, jotka ei osaa hillitä itseensä arkipäivän tilanteissa. Vaikka mä kävisin monta vuotta jotain kursseja, niin ei niistä oo hyötyä. Jos oon tarpeeks pökerryksissä ja mua ärsytetään tarpeeks, nii et sä muista enää jotain kursseja. Pitäis varmaan painottaa siihen päihdehoitoon ja elämänhallintaan. Viinapäissään

noi väkivaltarikokset tehään.

Ainahan niistä oppii, kun pitää korvansa auki. Kyllä mä sillä mielellä lähdin niille kurssseille, et sieltä jotain oppii. Olen alkanut analysoimaan itseäni kurssien johdosta. Mietin mitkä ovat niitä heikkoja paikkoja. Mut jos ihmisellä ei itellä oo halua oppia mitään, nii ei sitä voi väkisin tuputtaa.

Harrastaminen normaalissa seuratoiminnassa avolaitoksessa ollessa sai vastausten mukaan suuren merkityksen. Tärkeäksi koettiin, että sai itse valita harrastuksen oman mielenkiinnon kohteen mukaan. Siviilissä harrastaminen koettiin merkitykselliseksi uusien kontaktien ja verkostoitumisen kannalta. Tiimityöskentelyn taidot uusien ihmisten kanssa ja normaaliuden kokemus olivat tärkeitä.

Sai käydä harrastamassa siviilissä. Sain opiskelujen yhteydessä käydä siellä kaupungin ihan normaalissa seuratoiminnassa mukana. Ja se oli niinku tosi tärkeätä mulle. Mun mielestä se on vähän karrikoiden sanottu, mut pyhä kolminaisuus: jos sulla on harrastus ja perhe ja työ. Ne on ne kolme asiaa, et jos sä et näiden avulla pärjää siviilissä, niin et millään. Ne on ne kolme peruspilaria. Sain uusia kontakteja, ja verkostoitumista. Oppii olemaan ihmisten seurassa. Oppii tiimityöskentelyä erilailla uusien ihmisten kanssa. Ja sit siinä oli tietysti se, että siellä oli mahdollisuus valita se harrastus, mikä sua oikeesti kiinnostaa.

Haastatteluissa esille nousivat vankien keskinäiset välit. Välit koettiin kireinä ja jatkuva varuillaan olo väsytti niin henkisesti kuin fyysisesti. Haastateltavien mukaan häiritsevästi ja ärsyttävästi käyttäytyvät vangit lisäävät väkivallan uhkaa ja turvattomuutta aiheuttamalla riitoja, jotka vankilamaailmassa selvitetään usein väkivallalla.

Ku meet uuteen paikkaan, nii yritetään ettei olla ton kanssa tekemisissä. Toi nyt sitä ja toi nyt tätä. Kun pysyy niistä erossa ja huolehtii omista asioista ja keskittyy omaan lusimiseen, niin silloin menee kaikki hyvin.

Kivitalossa on aina semmonen kiree ilmapiiri vankien kesken ja pitää olla tarkka puheistaan.

8.2 Siirtymävaiheet

Suljetusta vankeudesta avovankilaan tai koevapauteen siirtyminen koettiin kaikkien haastateltavien osalta pääasiassa positiivisena alun epävarmuuden jälkeen. Motiiveja avolaitokseen tai koevapauteen haluamiseen ja siellä oloon oli monia, muun muassa opiskelu ja laajemmat tapaamisoikeudet perheen kanssa. Monesta vastauksesta ilmeni yhteydenpidon tärkeys perheeseen ja läheisiin: avovankilassa ja koevapaudessa sai olla oma puhelin, kun taas suljetussa vankeudessa on tarkasti määritellyt puhelinajat.

Kulttuurishokki. Olin silloin ollu jo vuosia kivitälössä. Ensimmäiset päivät oli sellaset, että mitäs helvettiä mä teen. Ei oikein meinannu sopeutua, mutta se meni äkkiä ohi. Alle viikossa.

Ilmainen asia. Onhan se sellasta vapautta, mitä ihminen kaipaa. Voi olla oma itsensä, ei tarvii ketään mielistellä.

Sulla on puhelin koko ajan käytössä siellä, kaikki on paljon helpompaa.

Aineistosta nousi esille, että vangit kokivat siirtymävaiheiden valmistelut tärkeinä. Pikkuhiljaa oli lisätty poistumislupia, lomia ja näyttöä pystyi antamaan testien muodossa. Haastatteluissa nousi esille pelko liian suuresta muutoksesta liian nopeasti ja ajatuksena nousi, että olisi hyvä mennä ensin suljetun vankilan avo-osastolle ja sitten vasta avovankilaan.

Kannattashan se suletulta eka mennä avo-osastolle ja sitte avotaloon. Antas näyttöä avo-osastolla ja sitte siirryt tuonne avotaloon.

Pääseminen avovankilaan tai koevapauteen koettiin hankalaksi. Haastateltavien mukaan prosessi on monimutkainen, pitkä ja epäoikeudenmukainen. He kaipasivat vastauksia tai selitystä sille, miksi siirtyminen ei käy. Perusteluja avotaloon tai koevapauteen pääsyyn kaivattiin lisää.

Jos sä meet suljetulta avolaitokseen niin se on tosi monimutkaista. Se on tosi, mun mielestä se on tosi pitkä prosessi ja sitte että ku niinku monessa tilanteessa, että katotaan sitte ja sanotaan sitte. Vaikka oisit kuinka kunnollisesti, ei mitään merkintöjä, niin et pääse. Sit ne jotka käyttäytyy huonosti, pääsee. Kerran kysyin, niin sanoivat, että katsotaan.

Tuntu, että naamarajalla pääsee.

Haastateltavilta kysyttiin, millaista tukea he ovat saaneet avovankilaan siirtyessä henkilökunnalta. Moni vastasi, että ei ole saanut tukea, mutta olisi ehkä saanut, jos olisi pyytänyt. Osa vastaajista toi esille, että ei edes kokenut tarvitsevänsä mitään tukea vankilan puolelta. Joidenkin haastateltavien mukaan oma kyvykyys piti todistaa henkilökunnalle, ennen kuin tukea ja apua sai. Esimerkiksi erään haastateltavan mukaan piti antaa vuoden näyttö avolaitoksessa olemisesta ja pärjäämisestä siellä. Tämän jälkeen tukea ja apua sai pyytämättäkin. Pehdyttämiseen, eli kuinka avovankilassa tai koevapaudessa toimitaan, olisi aineiston perusteella tarvetta enemmän.

Ei oo tarjottu, mutta en mä oo kyllä pyytänytäkään. En oo kokenu, että oisin tarvinnu.

Sitte olin ollu jo vuoden avotalossa. Sitten sain henkilökunnalta tukea. Rupes oma elämä reistaamaan, yrittivät auttaa. Ei kiinnostanu mikään, sain tukea ja helpompia työtehtäviä, että oli sitte jotenkin hyvä olla. Tuki oli vankilaviranomaisilta hyvää, ehkä olis pitäny ammattiapua hakea. Aina kysyttiin, että onko kaikki nyt hyvin ja tule juttelemaan, jos tarviit jotakin apua.

Suurin osa vangeista kertoi haastattelussa perheen ja läheisten olevan hyvin tärkeitä. He kokivat saaneensa hyvin tukea perheeltä ja läheisiltä avolaitokseen tai koevapauteen siirtyessä. Useampi koki, että ajatusmaailma ja arvomaailma olivat vankeuden aikana muuttuneet siten, että perhettä ja läheisiä arvostettiin enemmän ja pyrittiin välttämään niin sanottuja vääriä ihmisiä, joiden seura voisi viedä takaisin rikosten tai päihteiden pariin.

Kyllähän se oli perhe. Heiän kautta sain potkua omaan elämään ja rupesin omaa elämää suunnittelemaan alusta ja että kaikki on mahdollista vielä.

Avovankeudesta tai koevapaudesta takaisin suljettuun vankeuteen palaamisen syiksi haastatteluista käy ilmi erilaiset sääntörikkomukset, joihin liittyivät pääasiassa päihteet, raha tai vankien väliset suhteet. Osalla vangeista on takana pitkä päihdehistoria. Houkutus avovankeudessa tai koevapaudessa oli käynyt liian suureksi ja vanki oli päättänyt jättää palaamatta sijoituspaikkaan.

Usein tähän liittyi myös rahan hankkiminen laittomin keinoin. Yhdessä tekijäksi vangit kertoivat myös entisen kaveripiirin yhteydenotot ja houkuttelun rikolliseen elämään tai käyttämään päihteitä. Myös vankien väliset huonot suhteet koettiin vankien keskuudessa tekijäksi, jonka takia poistuttiin luvattomasti avovankilasta.

Luvaton poissaolo pitkittyi suurimmalla osalla vangeista, koska he ajattelivat, että seuraukset eivät suurene tai niitä ei tule sen enempää, vaikka he olisivat kauemminkin palaamatta sijoituspaikkaan. Kaikilla oli tiedossa, että siirtyminen suljettuun vankeuteen on luvattoman poissaolon seurauksena. Haastatteluista kävi ilmi, että vangit tiesivät muidenkin sääntörikkeiden seuraukset. Ilmi käy myös, että takaisin paluun vaikutusta itseen ja läheisiin ei täysin ymmärretty. Henkinen kuormitus tuli kokemusten mukaan monelle yllätyksenä.

Kaveri soitti ja sil oli vähän bisneshommia tiedossa. --- Yks mikä vaikutti lähtöön, oli naapurisellin kaveri joka temppuili ja vittuili jatkuvasti.

Mulla tulossa vielä lisää tuomio sieltä, niin mä oisin joutunu istuu pitkään, mut nyt pääsi vähän irtautuu ja ei se tunnu niin pahalta.

Kaikki haastatteluun osallistuneet vangit ovat palanneet syystä tai toisesta takaisin suljettuun vankeuteen kerran tai useammin. Paluu on ollut henkisesti raskas, erityisesti, jos on lapsi tai lapsia. Vangit, joilla on lapsi tai lapsia kokivat syyllisyyttä epäonnistuttuaan avovankilassa tai koevapaudessa olossa, koska tapaamiset perheen ja läheisten kanssa vähenivät oleellisesti. Tämä vaikutti selvästi mielialaa laskevasti.

Esille tuli myös odotus pääsystä siviiliin ja lapsen tai lapsien elämään takaisin. Avovankeudesta tai koevapaudesta takaisin suljettuun vankeuteen siirtyminen oli haastateltavana olevien vankien mielestä haastavaa perheen ja läheisten vuoksi. Tapaamisia koettiin lapsen tai lapsien ja perheen kanssa olevan suljetussa vankeudessa liian vähän. Myös pitkät välimatkat koettiin tapaamisia hankaloittavina tekijöinä. Kaipuu lapsen elämässä mukana oloon välittyi vahvasti useasta vastauksesta.

Se oli rankka paikka. Menetin yhteyden lapseen ja lapsi menetti minut. Välillä tuntu siltäkin, että oli maailman tyhmin teko lapsen

teko tässä vaiheessa, kun en tiiä millon vapaudun. Lapsen oikeudet otti eniten päähän. Masensi.

Tuli kerran ryssittyä tuo avotalohomma, niin en kyllä oikeesti aatellu sitä uudestaan tehdä. Pitää olla tosi tyhmä, jos tekee saman mokaan uudestaan. Ihan tyhmää oli tehdä ekaa kertaakaan, mut nyt ei kyllä ainakaan.

Saatiin lapsen kans nähä ja soittaa ja tehdä kaikkee. Sit yhtäkkiä kerran kuukaudessa ja soitot harvoin. Onhan tää erilaista.

Vankilaviranomaisilta haastateltavat olisivat halunneet enemmän tukea. Kokemus välinpitämättömyydestä avolaitoksesta suljettuun vankeuteen palatessa tuli esille useammasta vastauksesta. Henkilökunnalta toivottiin enemmän vuorovaikutuksellisuutta tai ainakin neutraalia suhtautumista. Positiiviset henkilökuntakokemukset muistettiin hyvin ja niistä annettiin haastatteluissa kiitosta.

Täällä ei millään tavalla, ei edes millään tavalla noteerattu. Kukaan ei kiinnittäny muhun mitään huomiota. Kukaan ei kysyny multa. Ei minkäänlaista reaktiota. Jos en ois lappua laittanu, nii ne vartijat ei ois varmaan sanonu mulle sanaakaan.

Kyllähän mä sain ihan helvetisti vittuiluu, vartijat nauro.

Ajattelin, että nyt mua pidetään silmätikkuna, vartijat pitää silmätikkuna. Että mä tekisin jotain virheitä, mitä mä en ees ite tajua. Että ne sais huomauttaa mua siitä. Tuli vaan semmonen, että nyt on ahistettu ihan nurkkaan.

Avovankilasta tai koevapaudesta takaisin suljettuun vankeuteen haastateltavien perheen ja läheisten suhtautuminen vaihteli paljon. Osa läheisistä oli vankien kertoman mukaan tukena ja jaksoi valaa toivoa, osa koki pettymystä, surua ja osa tuntui masentuvan. Haastatteluista nousi esille vankien kokema syyllisyys aiheutettuaan läheisilleen lisää huolta. Syyllisyys aiheutti mielialan laskua suurimmalla osalla haastatteluissa mukana olleilla vangeilla.

Surullisesti. Oli kova paikka. Ja vanhemmat tuntu masentuvan ihan totaalisesti.

Kaverit nauro. Kumppani oli vähän et jaa.mut selitin sille.

Tosi huolissaan ovat.

Rangaistusaika toi vankien mieleen paljon ajatuksia ja toiveitakin. Useampi vanki puhui portaittain vapautumisen puolesta. Heillä oli toiveissa päästä takaisin avolaitokseen ja sen jälkeen koevapauteen. Suljetusta vankeudesta vapautuminen suoraan siviiliin koettiin rajuna muutoksena ja liian suurena vapautena. Vapautta ei osaa hallita ja tulee tehtyä harkitsemattomia asioita.

Onhan se niin, et jos sut potkastaan kivitalosta pihalle, nii ne juhlat alkaa ja vaan taivas on rajana, ku yhtäkkiä tuut sääntöjen maailmasta maailmaan, missä ei oo sääntöjä tavallaan, eikä kukaan oo vahtimassa. Itekin haluisin koevapauden sen takii, et ehtis opetella sitä siviiliä. Siinä ois niitä normaaleja toimia ja työtä ja harrastuksia. Et kehittäis sellaset normaalit arkirutiinit. Se on monelle hyvin tärkeä.

Ei se oo ihme, jos suoraan kopista meet siviiliin, et pitää viinakaupan kautta mennä heti ku on kopissa ollu pitkään. Liian rankkaa.

8.3 Tulevaisuuden näkymät

Kaikilla haastateltavista vangeista oli joitain positiivisia tulevaisuudennäkymiä. Odottavainen mieli, toive ajan kulumisesta nopeammin ja tulevaisuuden haaveet ja odotukset pyörivät kaikilla haastateltavilla mielissä. Työ, opiskelu, oma koti, perhe, läheiset ja velattomuus olivat asioita, jotka näyttäytyivät positiivisena monen haastateltavan ajatuksissa.

Ootan innolla tulevaisuutta. Odottavainen mieli. En pyri enää takas tänne tulemaan. Työt alkaa ja se on lähdeävä elämää rakentamaan. Kaiken minkä oon menettäny, omaisuudenkin, ne pitää takas haalia, hankkia. Pitää säästää ja se kaikki mitä peruselämässä tarvitaan.

Hyvä ja odottava tunne ollu jo monta vuotta. Jospa nyt pääsis siviiliin ja olemaan lapselle vanhempi ja lapsi sais vanhemman ja pääsis elää normaalia elämää. Kaikki velatkin on maksettu, luottotiedot on kunnossa. Pääsis mahdollisesti ihan näitä normaaleja asioita, omaa asuntoa ja sellasia tekemään. Rakentaa elämää.

Huolta ja stressiä aiheuttavia asioita oli haastateltavien mukaan päihteet ja pelko niihin sortumisesta, asunnon ja työn saamisen vaikeus, entinen kaveripiiri,

elintason lasku, velat ja verkostoituminen vankilassa. Elintason laskulla viitattiin siihen, kuinka oppii elämään pienemmällä rahalla ilman laittomia tuloja. Aineiston perusteella suurimmalla osalla vangeista oli velkaa ulosotossa ja tämän koettiin vaikeuttavan myös asunnon saantia. He toivat esiin, että korkojen osuus velan pääomasta on niin suuri, ettei velka pääse koskaan lyhenemään maksusuorituksista huolimatta. Vangit nostivat esiin ajatuksen, että rikolliseen toimintaan tulee lähdettyä helpommin, mikäli velkaa on. Verkostoitumisella vankilassa tarkoitettiin aineiston mukaan rikollisen toiminnan suunnittelua ja yhteyksien luomista vankeusaikana. Riski rikollisen toiminnan jatkamiseen koettiin suurempana uusien yhteyksien myötä.

Jotkut tyypit on sanonu, että tää on rikollisten korkeakoulu. Nyt ku oon ollu täällä jonkun aikaa, nii oon mä paremmin verkostoitunu. Pystyy tekemään siviilissä isompia juttuja pienemmällä sijoituksella. Vaikka yrittäis olla verkostoitumatta nii täällä kuitenkin on aikaa miettiä ja suunnitella. Ja sit ku pääsee irti, niin tehään sitä, tätä ja tuota. Kun sitä on tehny koko elämänsä, nii on tosi hankalaa päättää, ettei tee mitään sellasta. Kun sitä on koko elämänsä tehny ja näkee siinä niin sanotusti hyvää.

Velat on tosi iso syy lähtee rikolliseen toimintaan takas.

En tiä vielä saanko asuntoo, pitääks mun muuttaa ystävän luo tai jotain vastaavaa. Vähäks aikaa. Saa nähdä.

Monella on niinku oikeesti velkaa ja ulosotossa. Ei mitään pikkuvippejä vaan satoja tuhansia tai jotain. Ei niinku kannata ees mennä töihin.

8.4 Vankien kehittämisaatuksia

Haastattelun lopuksi annoimme vapaan sanan haastateltaville. Kantaa otettiin työhön, koulutukseen ja velka-asioihin. Ehdotuksia mahdollisuuksista ja uusista toimintatavoista, esimerkiksi yhteistyön työnvälityksen kanssa voisi aloittaa jo vankeusaikana. Velkasaneerauksesta ja tietoa velkojen hoidosta kaivattiin.

Vankiloitten pitäis tehdä enemmän töitä työnvälityksen kanssa. Täällä on hyvät tilat koulutusta varten. Velkasaneeraus pitäis kans ottaa mukaan. Useimmilla täällä on isot velat. Pirukaan ei lähe töihin sillee, et lähtee yks kolmasosa palkasta. Siitä tulee kannustinloukku.

Päihdehoitoon sekä oppimishäiriöiden tunnistamiseen ja hoitoon kannattaisi haastateltavien mielestä panostaa.

Sit päihdehoito pitäis saada paremmalle tasolle, niin, että ongelmaiset saa sen lääkityksen. Täällä on 77%:lla oppimishäiriöt, eli niihin pitäis kiinnittää huomiota.

Informaation puute, viranomaiskontaktien puute ja valvottu vapaus tulivat vastauksissa esille. Aineistosta nousee myös ajatus, että saamalla enemmän tukea siviiliasioihin ja niiden hoitoon, olisi siviiliin siirtyminen helpompaa.

Informaatiota on vaikea saada vankilassa, kun ainoa viranomaiskontakti on vartijoihin. Pitäis päästä jo vankilassa paremmin hoitamaan siviiliasioita nii siviiliin siirtyminen ois helpompaa. Jos ei oo ees kämppää ku siviiliin pääsee, niin se on melkein mahdottomuus pärjätä. Jos ei oo turvaverkkoa, niin onhan se helvetillistä. Ois tärkeitä et ihmiset kotiutetaan valvonnan alla, esimerkiksi se pantarangaistus – siitä on hyviä kokemuksia.

Kokemusta kohtaamisesta ja nähdyksi tulemisesta kaivattiin.

Että niinku ihmistä otettais enemmän huomioon ihmisenä vaikka keskustelujen kautta tai jonku sellasen kautta, ettei aina luettais vaan sitä paperia. Paperilla näkyy varmaan aivan hirveitä juttuja, siis kaikki rikokset. Jos niiden perusteella vaan ihmistä katotaan, niin tuleeko mitään. Et ihmistä otettais enemmän huomioon ihmisenä ja miten se käyttäytyy ja sille annettais mahdollisuuksia. Se on sitten jokaisen oma asia mokaako ne mahdollisuudet vai ei.

Koevapaus nousi useamman haastateltavan haastatteluissa tekijäksi, joka auttaisi pysymään poissa vankilasta jatkossa. Koevapaus mahdollistaisi normaalin elämän harjoittelun ennen varsinaista vapautta. Ympärillä olisi tukea ja apua. Haastatteluissa esille nousi myös avovankilan merkitys arkielämän taitoja opettellessa. Yhteiskuntaan integroituminen olisi tärkeää, mutta vastauksissa pohdittiin, miten se voi toteutua useiden haasteiden edessä.

Avotalopaikkoja pitäis lisätä. Onhan siellä parempi olla. Ja se on ihan yhtä lailla vankeus ku suljettu. Yhtä rasittava, jos ei rasittavampikin. Koska se on pään sisällä se vankeus siellä. Avotalossa on paljon tarkemmat säännöt. Siel on testit ja sit rajat mitä ei saa ylittää. Sit pitää olla työ minkä sä hoidat. Siel on tiukempi kuri ku ki-

vitalossa. Mut sit sul on jotain porkkanoita. Käytte ostamassa ruokaa ja lomat pyörii. Salille pääsee sillon ku haluaa ja muita harrastuksia. Oppii normielämää.

Ihmiset pitäis saada takasin yhteiskuntaan, mut ei kai se ketään kiinnosta.

9 Johtopäätökset

Opinnäytetyössämme tutkimme, mitä mahdollisuuksia ja haasteita vanki kokee matkalla vapauteen. Tulokset ovat hyvin samankaltaisia kuin mitä aiheesta on aiemmin tutkittu. Esille nousevat päihteet, perheen merkitys ja erilaiset sosiaaliset ongelmat, kuten asuminen ja talous. Tuloksista välittyy myös rangaistusajan suunnitelman merkityksettömyys vangin subjektiivisena kokemuksena. Kehittämisajatuksina vangit ottivat kantaa epäkohtiin ja toivoivat asioiden muuttuvan hieman parempaan suuntaan.

Tutkimuksessa ilmeni, että päihteet kuuluvat kaikkien haastatteluissa olleiden vankien elämään. Suurin osa päihteiden käytöstä ja sen vaikutuksista oltiin koettu tai koettiin omakohtaisesti, mutta myös niin, että perheessä on tai on ollut päihderiippuvuutta. Joukamaan (2010, 72) mukaan päihderiippuvuus vankien keskuudessa onkin vähintään kymmenkertaista verrattuna aikuisväestöön. Alkoholin lisäksi erilaiset huumausaineet ovat yleisiä. Päihderiippuvuuden lisäksi päihdeongelmallisella vangilla on usein myös mielenterveysongelmia. Yli yhdeksällä kymmenestä vangista on jokin mielenterveydenhäiriö, diagnoosin on saanut kolme neljästä vangista. Kaikkein yleisimmät häiriöryhmät ovat masennus ja persoonallisuushäiriöt. (Joukamaa 2010, 74–76.)

Päihteiden koettiin oleva tekijä, joka saa tekemään ja haluamaan asioita, jotka vaikuttavat negatiivisesti haastateltujen elämään. Päihteet olivatkin merkittävä syy, miksi avovankilasta jouduttiin takaisin suljettuun vankilaan. Yksi keskeinen yksittäinen rikollista elämäntapaa ylläpitävä tekijä onkin päihteiden ongelmakäyttö (Rikosseuraamuslaitos 2012b). Mikäli päihteidenkäytöstä päästäisiin irti vankeusaikana, vankilakertaisuus pienenisi. Vankiloissa toteutetaan jo nyt oh-

jelmatoimintoina eniten päihdeongelmallisille tai tiettyihin rikoksiin syyllistyneille suunnattuja ohjelmia. (Oikeusministeriö 2012.)

Läheisten ja perheen merkitys nousi haastatteluissa vahvasti esille. Läheiset ja perhe koettiin sekä voimavarana, että voimavarojen viejänä. Läheisten ja perheen tuki oli tärkeää mutta erityisesti ero lapsista koettiin henkisesti raskaana. Avolaitoksessa olo koettiin hyvänä perheen kannalta; tapaamiset ja yhteydenpito hoituivat hyvin. Avolaitoksesta takaisin suljettuun vankeuteen siirtyminen oli haastateltavana olevien vankien mielestä haastavaa ja tapaamisia lapsen tai lapsien ja perheen kanssa liian vähän. Myös pitkät välimatkat koettiin tapaamisia hankaloittavina tekijöinä. Kaipuu lapsen elämässä mukana oloon välittyi vahvasti useasta vastauksesta.

Vankilan perhetyö on suurimmaksi osaksi yhteydenpidon mahdollistamista perheenjäsenten kesken. Lapsen ja vanhemman suhde saattaa hajota vankeuden aiheuttamaan eroon, ja suhteiden korjaaminen vankeuden jälkeen voi olla haastavaa. Siksi olisi tärkeää tukea lapsi-vanhempi suhteita vankeuden aikana lapsen etu huomioon ottaen. Perhetyön avulla pyritään tukemaan vankien lasten ja perheen perhesuhteita sekä sosiaalisten, psyykkisten ja taloudellisten asioiden hoitoa (Rikosseuraamuslaitos 2013a, 8–9).

Haittaavana ja motivaatiota laskevana tekijänä pidettiin vankilan henkilökunnan suhtautumista vankeja kohtaan. Henkilökunnalta toivottiin enemmän vuorovaikutuksellisuutta tai ainakin neutraalia suhtautumista. Myös vankien keskinäiset suhteet koettiin haastavina. Positiiviset henkilökuntakokemukset muistettiin hyvin. Järvisen (2010, 182) mukaan tarve vuorovaikutuksen kehittämisen tarve tunnustetaan ja tunnustetaan rikosseuraamusalalla.

Vapautumista edistävänä ja tukevana tekijänä koettiin mahdollisuus opiskeluun ja työntekoon vankeuden aikana. Erilaiset kurssit sekä vapaa-ajan mahdollisuudet koettiin pääasiassa positiivista mielialaa vahvistaviksi sekä oman itsetunteuksen lisääntymisen mahdollistajiksi. Ne nähtiin myös tulevaisuuden kannalta hyvinä ja rikoksetonta elämää tukevana. Motivaatio osallistumiseen oli puutteellista, mikäli vanki koki, että osallistuu, koska on velvoite. Vankilassa järjestettä-

vällä toiminnalla tarkoitetaan vankien opiskelua, vankityötä, erilaisia toiminta- ja päihdeohjelmia sekä muuta sosiaalista kuntoutusta (Tyni 2015, 14). Vankilan työtoiminnalla tavoitellaan vangin työkyvyn ja ammattitaidon kehittämistä ja ylläpitämistä. Työtoiminnalla on todettu olevan vaikutusta vangin työllistymiseen ja toimeentuloon vankeuden jälkeen. (Rikosseuraamuslaitos 2013b.) Ohjelmatyö puolestaan sisältää erilaisia kuntouttavia toimintaohjelmia ja kursseja, joilla pyritään edistämään vangin valmiuksia rikoksettomaan elämään (Rikosseuraamuslaitos 2013c).

Aineistosta käy ilmi, että vankilassa oloaikana turvaa tuo, jos siviilissä odottaa koti, paikka jonne voi vankeuden jälkeen palata. Asunnon saaminen ja toisaalta sen pysyminen koettiin haastavana. Työ- tai opiskelupaikan olemassaolo toi luottamusta tulevaisuuteen ja niiden puute koettiin haastavana tekijänä paluusta normaalielämään. Velkojen koettiin olevan erittäin haasteellinen tekijä. Velat aiheuttivat epävarmuutta tulevasta ja niiden koettiin olevan jopa este asunnon saamiselle. Näkin (2006, 67) mukaan vangit menettävät usein asuntonsa vankeusaikana, ja monilla asuntotilanne on huono jo ennen vankilaan joutumista. Näkki (2006, 79) kertoo myös vangeista yli 80 prosentilla olevan velkoja, joita heidän on vaikea saada maksettua.

Rangaistusajan suunnitelma ei saa suurta merkitystä vankien elämässä rangaistusajana haastattelujen perusteella. Haastatteluista käy ilmi, että vangeilla on tieto rangaistusajan suunnitelman olemassaolosta ja sen tavoitteista. Aineistosta nousee kuitenkin esille se, että vaikka rangaistusajan suunnitelma tehdään yhdessä vangin kanssa, niin sen sisältö koetaan ulkopuolelta sanelluksi ja näin ollen sitoutuminen on puolinaista. Rangaistusajan suunnitelma laaditaan yhteistyössä tuomitun kanssa ja tärkeää olisi saada tuomittu sitoutumaan rangaistusajan suunnitelman tavoitteisiin. (Rikosseuraamuslaitos 2012, 13.) Suunnitelma tulisi päivittää kolme kertaa vuodessa, mikäli tuomion pituus sen sallii. Mikäli rangaistusajan suunnitelman tavoitteita halutaan muuttaa, tehdään arviointikeskukselle esitys. Vankila vastaa tavoitteiden toteutuksesta ja toteutustavoista. (Hartoneva ym. 2015, 139–141). Suunnitelmalliseen ja tavoitteelliseen työskentelyyn tarvitaan johdon tukea sekä yhteistyötä eri työntekijäryhmien kanssa. Yhden tai muutaman työntekijän tekemä työ ei riitä, siihen tarvitaan ko-

ko työyhteisön yhteistä tavoitetta. Tähän tavoitteeseen tähdätään myös suhteellisen uudella lähityö -ajatuksella. Ongelmia ennaltaehkäisevä valvonta ja kuntouttava, aktivoiva vuorovaikutus yhdistyvät hyvässä vankeinhoidossa. Vankilan valvontahenkilöstöllä tulee jatkossa olemaan iso rooli vankien kuntoutuksessa valvonnan lisäksi, esimerkiksi aktivoimalla heitä pois selleistä. (Rikosseuraamuslaitos 2016b.)

Haastateltavat vangit toivat esille ajatuksiaan epäkohdista, joita he haluaisivat kehittää. Esille nousi ajatuksia ihmisenä kohtaamisesta, uusien mahdollisuuksien antamisesta ja vallan käytöstä. Epäoikeudenmukaisuus ja järjestelmän tehottomuus puhututtivat. Granfeltin (2011, 227) mukaan vangin ja työntekijän väliseen asiakassuhteeseen kuuluu kahdenkeskinen vuorovaikutus, joka tarjoaa vangille pienen mahdollisuuden itsemääräämiseen, kuulluksi tulemiseen ja kohtaamiseen.

Haastateltavat nostivat esille myös portaittain etenemisen matkalla siviiliin. Heidän mukaan on erittäin haastavaa vapautua suoraan suljetusta vankeudesta. Suljetun vankeuden ja siviilin ero on huomattava ja ehdotuksena tulikin, että vapautuminen tapahtuisi avo-osaston, avolaitoksen ja koevapauden kautta. Koevapaus nousi useamman haastateltavan haastatteluissa tekijäksi, joka auttaisi pysymään poissa vankilasta jatkossa. Koevapaus mahdollistaisi heidän mukaansa normaalin elämän harjoittelun ennen varsinaista vapautta. Ympäriällä olisi tukea ja apua mutta silti vapautta, jota harjoitella. Granfeltin (2003, 65) mukaan olisi tärkeää, että vangit vapautuisivat asteittain, ja sitä kautta vahvistaisivat sisäistä kontrolliaan, jotta integroituminen yhteiskuntaan sujuisi helpommin.

10 Pohdinta

10.1 Oppimiskokemukset

Opinnäytetyömme aihe valikoitui molempien mielenkiinnosta kriminaalihuoltoa kohtaan. Yhteinen mielenkiinnon kohde antoi luontevan pohjan tehdä opinnäytetyö parityönä. Uusi toimintaympäristö antoi sopivasti haastetta ja uuden oppimisen kokemuksia. Parityön koimme todella hyväksi. Työskentelytapamme poikkeavat hieman toisistaan, mutta koimme sen ennemminkin rikkaudeksi kuin haasteeksi. Reflektion tärkeys nousi monessa kohtaa esille. Huomasimme, kuinka tärkeää reflektiivisyys on ammatillisuuden ja ammatillisen kehittymisen kannalta. Pidimme työskentely- ja oppimispäiväkirjaa sekä tapasimme säännöllisin väliajoin. Koimme tärkeäksi jakaa ajatukset ja antaa myös palautetta toisillemme. Olimme toinen toisillemme tukena ja apuna.

Kokonaisuudessaan opinnäytetyöprosessi oli hyvin opettavainen kokemus. Saimme vähän nähdä ja kokea vankilamaailmaa teorian ja käytännön kautta. Prosessi avasi silmiä, Suomessa on paljon marginaaliryhmiin kuuluvia, huonoosaisia. Mieleen jäi, kuinka moni heistä ei saa koskaan ääntään kuuluville. Osallisuuden kokemukset jäävät vähäisiksi ja oma toimijuus elämässä on mitättömyyttä. Elämässä vain ajelehditaan vailla suuntaa. Tutkimuksesta välittyi toisaalta vangin motivaatio ja toisaalta ajelehtiminen. Oman äänen kuuluville saamisesta saimme palautetta haastattelujen jälkeen usealta vangilta. Palaute vahvisti teorian merkitystä suhteessa käytäntöön. Saimme vahvistusta kohdata, kuulla ja kuunnella asiakkaita. Ymmärsimme myös, kuinka suuri rooli asiakkaan omalla toimijuudella ja osallisuudella on sekä niiden vaikutuksen elämänhallintaa vahvistavina tekijöinä.

10.2 Luotettavuus ja eettisyys

Laadulliseen tutkimukseen ja siinä käytettäviin menetelmiin liitetään usein epäily tutkimuksen luotettavuudesta. Epäily johtuu osin siitä, että tutkimuksen eri vaiheet limittyvät toisiinsa ja arviointia tapahtuu kaikissa prosessin vaiheissa. Toisin sanoen aineiston analysivaihe ja tutkimuksen luotettavuus eivät ole helposti eroteltavissa. (Eskola & Suoranta 2000, 208.) Tutkimusta arvioidaan kokonaisuutena, jossa tutkijan johdonmukaisuus korostuu. Tutkijan tulee pitää mielessä tutkimuksen kohde ja tarkoitus: mitä olet tutkimassa ja miksi. (Tuomi & Sarajärvi 2003, 135.)

Tutkijalta vaaditaan ammattitaidon ja tutkimusmenetelmien hallinnan lisäksi eettisten periaatteiden, sääntöjen, normien ja arvojen noudattamista. Tutkimustoiminnan perustehtävä on luotettavan informaation tuottaminen sekä tiedon siirtäminen, jakaminen ja välittäminen toisten käyttöön. Informaatio käsittää ilmiöiden tulkinnan, kuvailemisen ja selittämisen. Se kattaa myös suunnitelmat ja ohjeet tutkimuksen etenemisestä. Informaation tulee olla kriittisesti perusteltua ja tutkijan tulee hallita ja osata perustella käyttämänsä tutkimusmenetelmät. Tutkimuksen luotettavuus perustuukin tutkimusmenetelmien lisäksi tutkijan omaan rehellisyyteen. (Pietarinen 2002, 58–59.)

Ihmistieteissä eettiset periaatteet nähdään painottuvan tutkijan ja tutkittavan kohtaamiseen ja ne jaetaan kolmeen osa-alueeseen: tutkittavan itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen, vahingoittamisen välttäminen sekä yksityisyys ja tietosuoja. Itsemääräämisoikeuteen kuuluu tutkimukseen osallistumisen vapaaehtoisuus. Erityisesti laitososuhteissa jokaisen suostumus on varmistettava yksilöllisesti ja tutkijan kuuluu kertoa, että tutkimukseen osallistumattomuus ei vaikuta tutkittavan olemiseen tai kohteluun laitoksessa. Tutkimukseen osallistuvalla tulee kertoa tutkimuksen aihe, mikä tutkimukseen osallistuvan rooli tutkimuksessa on ja kuinka kauan aikaa siihen kuuluu. Vahingoittamisen välttämällä tarkoitetaan tutkittavan arvostavaa kohtelua ja tutkittavia kunnioittavaa kirjoitustyyliä tutkimusjulkaisussa. Vuorovaikutuksellisessa tilanteessa tutkittavan tulisi tarvittaessa keskeyttää tutkimus, mikäli hän havainnoi tutkittavalla olevan epämiellyttävä olo, hän on todella väsynyt tai pelokas. Suunnitelmallinen huo-

lellisuus tietojen käsittelyssä ja säilyttämisessä kuuluvat vahvasti tutkijan eettiseen osaamiseen vaitiolovelvollisuuden rinnalla. Yksityisyyden suoja onkin yksi paitsi tutkimuseettinen periaate, niin myös perustuslain turvaama oikeus. Suorien aineisto-otteiden käyttö tutkimusjulkaisussa vaatii tutkijalta arviointia tunnistettavuuden näkökulmasta: mitä epäsuoria tunnistettavuus tekijöitä jätetään tutkimusjulkaisuun, mitä karkeistetaan ja mitä jätetään kokonaan pois. Aineiston anonymisointi on tunnisteiden poistamista tai muuttamista tavalla, joka estää yksittäisten henkilöiden tunnistamisen. Aineiston jatkokäytön säätely ja aineiston asianmukainen hävittäminen kuuluvat yksityisyyden suojaa koskeviin toimenpiteisiin. (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2012–2014.)

Sisäinen ja ulkoinen validiteetti, eli pätevyys, käsitteitä käytetään realistisessa luotettavuusnäkemyksessä, jossa kysymys on siitä, kuinka hyvin tutkittua kohdetta kuvataan tutkimustekstissä. Sisäinen validiteetti tarkoittaa tutkijan tieteellisen otteen ja tieteenalan hallinnan voimakkuutta, kun taas ulkoinen validiteetti kuvaa tehtyjen tulkintojen, johtopäätösten sekä aineiston välistä suhdetta. Realistisen luotettavuusnäkemys sisälle kuuluu myös reliabiliteetti. Tällä voidaan kuvata aineiston ristiriidatonta tulkintaa. (Eskola & Suoranta 2000, 212–213.)

Idea- ja suunnitteluvaiheessa pohdimme yhdessä tutkimuksen eettisyyttä kokonaisuudessaan ja pieninä osina tutkimuseettisistä näkökohdista sekä sosiaalialan eettisistä lähtökohdista. Pohdimme, kuinka anonyymius säilyy ja vaikuttaako tutkimukseen osallistuminen tutkittavan asemaan vankilassa. Mietimme myös, mikä on osaamisemme suhteellisen haastavassa ympäristössä. Toisaalta paloimme halusta päästä oppimaan ja kokemaan uusia asioita uudessa ympäristössä. Saatekirjettä tehdessämme, mietimme koko nimen käyttöä sekä yhteystietoja. Pohdinnan jälkeen päädyimme kirjoittamaan vain etunimemme ja jätimme yhteystiedot kirjeestä pois oman yksityisyyden suojamme takia. Teimme tämän tietoisesti, vaikka Kuula (2014, 104) mainitsee kirjassaan tutkijoiden yhteystietojen olevan oleellinen osa tutkittavien informointia. Sovimme, että vankilan sosiaalityöntekijä välittää mahdolliset kysymykset meille. Yhtään kysymystä tai yhteydenottopyyntöä ei tullut. Teemahaastattelurunkoa työstimme lukupiiristä saamamme palautteen pohjalta sekä entiselle vangille tekemämme koehaastattelun perusteella, unohtamatta kuitenkaan omaa ajatusta. Tuomen &

Sarajärven (2003, 135) mukaan itselle kannattaa selvittää mitä tutkin ja miksi tutkin. Tämän lisäksi oma sitoutuminen ja sen merkitys sekä refleктоiva pohtiminen kuuluvat luotettavuuteen.

Aineistonkeruumenetelmänä oli teemahaastattelu, jonka taltioimme ääninauhurille. Lisäksi teimme muutamia muistiinpanoja tulevaa analysointia ajatellen. Muistiinpanot olivat hyvin vähäiset, halusimme keskittyä vuorovaikutukseen ilman häiritseviä tekijöitä. Anonymisoimme tiedot niin, että muistiinpano paperissa nimenä oli vain haastattelu 01-06 ääninauhurin tallennuksen mukaisesti sekä päivämäärä. Ainoastaan lupapaperissa oli haastateltavan nimi ja allekirjoitus. Lupapaperit säilytimme tutkimuksen ajan erillään aineistosta. Kiinnitimme aineiston säilytykseen erityistä huomiota: litterointi kotona kotikoneelle ja tiedostoja ei lähetetty sähköpostin välityksellä vaan analyysiä tehdessämme toimimme yhdessä, yhdellä koneella. Litterointia tehdessä yhden haastattelun kohdalla oli haaste saada selvää haastateltavan puheesta. Ennen haastatteluita kiinnitimme huomiota nauhurin sijoitteluun niin, että puhe kuuluisi selkeästi. Teimme myös testinauhoituksia, joilla testasimme äänen kuuluvuutta ja selkeyttä. Ennakovalmisteluista huolimatta vaati monta kuuntelukertaa, ennen kuin litteroinnin pystyi tekemään ilman arvailuja sanoista.

Yhdessä vankilan henkilökunnan kanssa mietimme, mitkä ovat perusteet sille, kenelle kutsun tutkimukseen osoitamme. Tutkimuksemme tarkoitus oli saada selville vangin ajatuksia siitä, mitä hyviä ja huonoja tekijöitä on välillä vankilasta siviiliin. Koimme tärkeäksi, että tutkimuksessa on vankeja, jotka ovat kokeneet ainakin suljetusta vapaudesta siirtymisen avolaitokseen, koska halusimme saada näkemyksen siitä, onko portaittain vapautuminen merkityksellistä. Meille oli tärkeää, että vangit osallistuvat tutkimukseen vapaaehtoisesti, ilmoittamalla halukkuutensa itse. Varmistimme vapaaehtoisuuden vielä haastattelutilanteessa kerrottuamme tarkemmin tutkimuksesta.

Opinnäytetyöprosessi (liite 8) alkoi noin vuosi sitten. Prosessi on edennyt hitaasti mutta varmasti aikataulun mukaisesti. Välillä on ollut pidempiä aikoja, että opinnäytetyö on ollut taka-alalla varsinaisen tekemisen osalta. Välillä taas on ollut intensiivisiä jaksoja työstämisessä niin yksin kuin yhdessä. Työn laittaminen

taka-alalle on ollut hyvä asia, koska työn kulkiessa kuitenkin ajatuksissa mukana, on moni asia niin sanotusti loksautanut kohdalleen. Tärkeäksi olemme kokeneet parina työskentelyn koska olemme voineet toimia peilinä toisillemme.

Ideasta kehittyi suunnitelma, joka on hieman elänyt matkan varrella. Tutkimussuunnitelma hyväksyttiin ja myönteisen tutkimuslupa päätöksen saimme 2016 huhtikuussa. Toukokuun aikana haastattelimme kaikki kuusi haastatteluun ilmoittautunutta vankia. Kesän aikana analysoimme aineistoa ja uudelleen vielä syksyllä. Teoriaa olemme ottaneet haltuun koko prosessin ajan. Tekemisen osalta olemme molemmat tehokkaimmillamme, kun aika on rajattu. Loppuvaiheen työstämisessä olemmekin työskennelleet hyvin intensiivisesti. Tavoitteena oli alun perin esittää valmis opinnäytetyö marras-joulukuussa 2016 ja tämä tavoite toteutui.

Luotettavuutta tutkimuksessamme lisää parina tehty työ. Tämä vähentää tutkimuksen aineiston liian yksipuolista tulkintaa. Parina tehty työ antaa mahdollisuuksia näkemysten jakamiselle ja niistä keskustelulle. Kananen (2014, 153) mukaan tutkimuksen luotettavuutta lisää kahden tutkijan sama lopputulos. Raportoinnissa olemme kiinnittäneet huomiota mahdollisimman tarkkoihin kuvauksiin, jotta lukija voi eläytyä tutkimuksen kulkuun paremmin. Päiväkirja on auttanut muistamaan eri vaiheet hyvinkin tarkasti. Tutkijan tulisi pitää päiväkirjaa koko prosessin kulusta, koska kaikki ratkaisut tulee perustella (Kananen 2014, 153). Vapaaehtoisuus, tutkimukseen osallistuvien anonyymius sekä tutkimukseen osallistuvien äänen saaminen kuuluviin olivat meille tärkeitä asioita. Tulossosiossa olemme käyttäneet tämän takia paljon suoria lainauksia. Anonyymiutta olemme suojelleet muuttamalla suorista lainauksista muutamia ilmauksia: tyttö tai poika = lapsi, isä tai äiti = vanhempi ja tyttö- tai poikaystävä = puoliso. Jättimme työstä pois myös maininnan siitä, minkä vankilan vangit olivat tutkimuskohteenamme. Näillä toimilla uskomme parantavamme tutkimukseen osallistuvien asemaa ja tunnistamattomuutta.

10.3 Kehittäminen ja jatkotutkimukset

Vangit kuuluvat yhteiskunnassamme huono-osaisimpiin ja vastauksista välittykin vuorovaikutus ja sen puute sekä oman toimijuuden kokemuksen vähyys. Melko uusi lähityö -ajatus tai toimintamalli on tulossa vankiloihin ja jatkossa olisikin mielenkiintoista kuulla, kuinka vangit lähityön kokevat. Kokevatko he sen merkitykselliseksi? Mielenkiintoista olisi tietää myös valvontahenkilöstön sekä kuntouttavan puolen työntekijöiden näkemys asiaan.

Toisena pohdimme, mikä merkitys toimivalla verkostotyöllä on vankien suunnitelmallisen vankeusajan ja vapautumisen kannalta tai yhteiskuntaan integroitumisen kannalta. Minkälaisia vaikutuksia voisi olla paremmalla velkaneuvonnalla jo vankeusaikana tai sosiaalisella luototuksella yhteiskuntaan sopeutumiseen.

Haastatteluista nousi esille yhteydenpidon vaikeudet vapaudessa oleviin perheenjäseniin. Suljetussa vankilassa vangeilla ei voi olla omia puhelimia käytössä, mutta mielenkiintoista olisi selvittää minkälaisia yhteydenpidon mahdollisuuksia esimerkiksi edistyvä digitaalitekniikka voi mahdollistaa. Myös perhetyön muita vaikutuksia voisi olla hyvä tutkia esimerkiksi uusintarikollisuuden vähentämiseen. Saisiko perhetyötä ja läheisten välistä yhteydenpitoa lisäämällä parempia tuloksia yhteiskuntaan sopeutumiseen.

Lähteet

- Antikainen, A-M. 2008. Sosiaalityön kehittäminen suljetussa vankilassa. Kokemuksia Sukeva-projektista. Kriminaalihuollon tukisäätiö. Helsinki: Kopio Niini.
- Eskola, J. & Suoranta, J. 1998. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Osuuskunta Vastapaino.
- Eskola, J. & Vastamäki, J. 2015. Teemahaastattelu: Opit ja opetukset. Teoksessa Valli, R. & Aaltola, J. (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1. Metodien valinta ja aineistonkeruu: Virikkeitä aloittelevalle tutkijalle. Jyväskylä: PS-Kustannus, 27–44.
- Eskola, J. 2015. Laadullisen tutkimuksen juhannustaiat. Laadullisen aineiston analyysivaihe vaiheelta. Teoksessa Valli, R. & Aaltola, J. (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Jyväskylä: PS-Kustannus, 185–206.
- Foucault, M. 1980. Tarkkailla ja rangaista. Helsinki: Otava.
- Granfelt, R. 2003. Vankilasta kotiin vai kadulle? Helsinki: Edita Prima Oy.
- Granfelt, R. 2010. Syrjäytymisestä vapaaksi vankilassa. Teoksessa Hyväri, S., Laine, T. & Vuokila-Oikkonen, P. (toim.). Syrjäytymistä vastaan sosiaali- ja terveysalalla. Helsinki: Tammi, 131–146.
- Granfelt, R. 2011. Vankila auttamistyön ympäristönä. Teoksessa Pehkonen, A. & Väänänen-Fomin (toim.). Sosiaalityön arvot ja etiikka. Jyväskylä: PS-kustannus, 215–234.
- Haapasalo, J. 2008. Kriminaalipsykologia. Jyväskylä: PS Kustannus.
- Hartoneva, A., Mohell, U., Pajuoja, J. & Vartia, M. 2015. Yhdyskuntaseuraukset ja vankeus. Helsinki: Tietosanoma Oy.
- Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 2000. Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Yliopistopaino.
- Joukamaa, M. 2010. Rikosseuraamusasiakkaiden terveys, työkyky ja hoidontarve. Perustulosraportti. Helsinki: Rikosseuraamuslaitos. http://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/julkaisut-risenjulkaisusarja/6AqMACEr8/RISE_1_2010_Rikosseuraamusasiakkaiden_terveys_tyokyky_ja_hoidontarve.pdf. 2.6.2016.
- Järvinen, M-K. 2007. Asiakas–työntekijäsuhteen dialoginen arviointi kriminaalihuollossa. Vammala: Vammalan Kirjapaino Oy. http://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/julkaisut-risenjulkaisusarja/ozylxheH1/1-2007_Asiakas-tyontekijasuhteen_dialoginen.pdf. 30.10.2016.
- Kalavainen, S., Piispanen, P., Seppänen, L., Uusitalo, H. & Ylisassi, H. 2016. Vartijat voivat edistää vankien kuntoutumista aktiivisella lähityöllä. Rikosseuraamuslaitos. <http://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/ajankohtaista/tiedotteet/2016/09/vartijatvoivatedistaavankienkuntoutumistaaktiivisellalähityolla.html>. 30.10.2016.
- Kananen, J. 2014. Laadullinen tutkimus opinnäytetyönä. Miten kirjoitan kvalitatiivisen opinnäytetyön vaihe vaiheelta. Jyväskylän ammattikorkeakoulun -julkaisuja -sarja. Makkonen, T. (Toim.) Suomen Yliopistopaino Oy – Juvenes Print.

- Kaurala, M. & Kylämarttila, V. 2010. Rangaistuksesta vapautuvan kuntoutujan asema. Helsinki: Kopio Niini Oy.
- Keinänen, A. 2006. Sosiaaliset ongelmat kasautuvat rikollisilla. Rikoksantorjuntaneuvosto ja oikeusministeriö.
<http://www.haaste.om.fi/fi/index/lehtiarkisto/haaste32006/sosiaalisetongelmatkasautuvatrikollisilla.html>. 25.10.2016.
- Kiviniemi, K. 2015. Laadullinen tutkimus prosessina. Teoksessa Valli, R. & Aaltola, J. (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Jyväskylä: PS-Kustannus, 74–88.
- Knuuti, U. 2010. Muu sosiaalinen kuntoutus vankilassa. Kriminaalihuollon tukisäätiö.
http://www.porttivapauteen.fi/tietoa/tietopankki/2476/muu_sosiaalinen_kuntoutus_vankilassa. 18.10.2016.
- Knuuti, U. 2015. Päihdekuntoutus vankilassa. Rikoksantorjuntaneuvosto ja oikeusministeriö.
<http://www.haaste.om.fi/fi/index/lehtiarkisto/haaste12015/paihdekuntoutusvankilassa.html>. 20.10.2016.
- Kriminaalihuollon tukisäätiö. 2016a. Asteittainen vapautuminen.
http://www.porttivapauteen.fi/laheiset/paiva_kerrallaan/rangaistukseen_tuomittu/8._asteittainen_vapautuminen. 3.10.2016.
- Kriminaalihuollon tukisäätiö. 2016b. Portti Vapauteen. Avovankila.
http://www.porttivapauteen.fi/laheiset/paiva_kerrallaan/rangaistukseen_tuomittu/8._asteittainen_vapautuminen/8.1_avovankila. 7.10.2016.
- Kriminaalihuollon tukisäätiö. 2016c. Portti Vapauteen. Valvottu koevapaus vankeuden loppuvaiheessa.
http://www.porttivapauteen.fi/laheiset/paiva_kerrallaan/rangaistukseen_tuomittu/8._asteittainen_vapautuminen/8.1_avovankila. 8.10.2016.
- Kuula, A. 2011. Tutkimusetiikka. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys. Tampere: Vastapaino.
- Kärkkäinen, J. 2011. Vankien terveystilanne. Kriminaalihuollon tukisäätiö.
http://www.porttivapauteen.fi/tietoa/tietopankki/2467/vankien_terveystilanne. 25.10.2016.
- Lahti, J. & Pienimäki, A. 2006. Päihdekuntoutus rakentuu sosiaaliselle perustalle. Teoksessa Vilkkumaa, I. & Karjalainen, V. Kuntoutus kanssamme. Ihmisen toimijuuden tukeminen. Helsinki: Gummerus Kirjapaino Oy, 137–151.
- Laine, M. 2014. Kriminologia ja rankaisun sosiologia. Helsinki: Tietosanoma Oy.
- Laki valvotusta koevapaudesta 629/2013.
- Lehmusvaara, L. 2015. Vanhemman vankeuden aiheuttamat haitat lapselle.
http://www.porttivapauteen.fi/tietoa/tietopankki/3195/vanhemman_vankeuden_aiheuttamat_haitat_lapselle. 24.10.2016.
- Lehtonen, L. & Salonen, S. 2008. Asunnottomuuden monet kasvot. Ympäristöministeriö.
https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/38367/SY_3_2008.pdf?sequence=. 25.10.2016.
- Marila-Penttinen, T. & Meriluoto, L. 2015. Mikä osallisuus, mikä kokemusasiantuntijuus? Teoksessa Lehtinen, E., Marila-Penttinen, L. & Meriluoto, T. (Toim.). Osallisuus. Osallisuuden ja kokemusasiantuntijuuden kä-

- sikirja. 6-36. <http://www.maaseutupolitiikka.fi/files/3831/Osallisuus-kasikirja.pdf>. 29.10.2016.
- Nieminen, J. 2015. Miten vankila valmentaa vapautteen? Vankien ja työntekijöiden näkökulmia prosessiin. Tampereen ammattikorkeakoulu. Opin-
näytetyö.
- Nivala, E. & Rynnänen, S. 2013. Kohti sosiaalipedagogista osallisuuden ideaa-
lia. Sosiaalipedagoginen aikakauskirja, vuosikirja 2013, vol. 14.
<http://www2.uef.fi/documents/1381035/2330652/NivalaRynnänen2013.pdf>. 29.10.2016.
- Näkki, P. 2006. Vankien velkaantuminen ja yhteiskuntaan integroituminen. Hel-
sinki: Yliopistopaino.
<https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/71184/Selv200638.pdf?sequence=1>. 25.10.2016.
- Oikeusministeriö. 2012. Vakavan väkivallan vähentäminen.
http://www.oikeusministerio.fi/fi/index/julkaisut/julkaisuarkisto/1348828376176/Files/Vakavan_vakivallan_vahentaminen.pdf. 10.9.2016.
- Ojasalo, K., Moilanen, T. & Ritalahti J. 2014. Kehittämistyön menetelmät. Uu-
denlaista osaamista liiketoimintaan. Helsinki: Sanoma Pro Oy.
- Palola, E. 2012. Sosiaalinen kuntoutus uudessa sosiaalihuoltolaissa. Teok-
sessa Ala-Kauhaluoma, M., Korpela, T., Notkola, V., Poutiainen, E. &
Tuusa, M. (toim.). Kuntoutus. Forssa: Forssa Print, 30–34.
<https://kuntoutussaatio.fi/files/1341/4-12-valmis.pdf> 18.10.2016.
- Pietarinen, J. Eettiset perusvaatimukset tutkimustyössä. Teoksessa Karjalainen,
S., Launis, V., Pelkonen, R. & Pietarinen, J. (Toim.) Tutkijan eettiset
valinnat. Helsinki: Gaudeamus kirjapaino. 58-69.
- Rikosseuraamuslaitos. 2012a. Rikosseuraamuslaitoksen käsikirjoja. Hallittu va-
pauttaminen.
[http://www.socca.fi/files/2777/RISE_Hallittu_vapauttaminen_-kasi-
kirja.pdf](http://www.socca.fi/files/2777/RISE_Hallittu_vapauttaminen_-kasi-
kirja.pdf). 9.10.2016.
- Rikosseuraamuslaitos. 2012b. Päihdetyön linjaukset 2012–2016.
[http://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/julkaisut-
muut/6Cr2xRZTS/Paihdelinjaukset_2012-2016_RINKIIN.pdf](http://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/julkaisut-
muut/6Cr2xRZTS/Paihdelinjaukset_2012-2016_RINKIIN.pdf).
9.9.2016.
- Rikosseuraamuslaitos. 2013a. Lapsi- ja perhetyön linjaukset.
[http://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/julkaisut-
muut/6G5krDHMF/Lapsi-ja_perhetyon_periaatteet_.pdf](http://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/julkaisut-
muut/6G5krDHMF/Lapsi-ja_perhetyon_periaatteet_.pdf).
20.10.2016.
- Rikosseuraamuslaitos. 2013b. Työtoiminta.
[http://www.kriminaalihuolto.fi/fi/index/taytantonpano/toiminnot/ty-
otoiminta.html](http://www.kriminaalihuolto.fi/fi/index/taytantonpano/toiminnot/ty-
otoiminta.html). 14.10.2016.
- Rikosseuraamuslaitos. 2013c. Kuntouttava toiminta – Ohjelmatyö.
[http://www.kriminaalihuolto.fi/fi/index/taytantonpano/toiminnot/kunto
uttavatoiminta-ohjelmatyo.html](http://www.kriminaalihuolto.fi/fi/index/taytantonpano/toiminnot/kunto
uttavatoiminta-ohjelmatyo.html). 15.10.2016.
- Rikosseuraamuslaitos. 2014. Itsemurhien ehkäisy ja kiireellisen hoidon tarpeen
arviointi rikosseuraamusalalla.
[http://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/julkaisut-
muut/wX8Hkn9I9/Itsemurhien_ehkaisy_-esite_2014.pdf](http://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/julkaisut-
muut/wX8Hkn9I9/Itsemurhien_ehkaisy_-esite_2014.pdf). 25.10.2016.
- Rikosseuraamuslaitos. 2015a. Toiminnot.
<http://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/taytantonpano/toiminnot.html>.
11.10.2016.

- Rikosseuraamuslaitos. 2015b. Opiskelu.
<http://www.kriminaalihuolto.fi/fi/index/taytantoonpano/toiminnot/opiskelu.html>. 14.10.2016.
- Rikosseuraamuslaitos. 2016a.
<http://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/rikosseuraamuslaitos/organisaatio.html>. 6.9.2016.
- Rikosseuraamuslaitos. 2016b. Vartijat voivat edistää vankien kuntoutumista aktiivisella lähityöllä. Tiedotteet ja uutiset 2016.
http://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/ajankohtaista/tiedotteetja_uutiset/2016/09/vartijatvoivatedistaavankienkuntoutumistaaktiivisellalahityolla.html. 2.10.2016.
- Ruckstein, M. & Teppo, A. 2005. Vankien väliset valtasuhteet ja väkivallan pelko suljetussa vankilassa. Vammala: Vammalan Kirjapaino Oy.
http://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/julkaisut-risenjulkaisusarja/gpC3Y76Ah/1-2005_Vankien_valiset_valtasuhteet_ja_vakivallan_pelko_suljetussa_vankilassa.pdf 30.10.2016.
- Sanaksenaho, T. 2012. Vankilasta vapauteen. Tutkimus vapauttamissuunnitelmien tekemisen kehittämiseksi. Laurea ammattikorkeakoulu. Sosiaalija rikosseuraamusala. Opinnäytetyö.
<https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/44921/Tuula%20Sanaksenaho.pdf?sequence=1>. 19.6.2016.
- Sosiaalihuoltolaki 1301/2014.
- Tamminen, E. 2010. Päätteet, mielenterveys ja vankeus. Kriminaalihuollon tukisäätiö.
http://www.porttinvapauteen.fi/tietoa/tietopankki/2487/paihteet_mielenterveys_ja_vankeus. 25.10.2016.
- Tirkkonen, T. 2015. Perhetyö. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
<https://www.thl.fi/fi/web/lapset-nuoret-ja-perheet/peruspalvelut/sosiaalipalvelut/perhetyo>. 20.10.2016.
- Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2003. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Tutkimuseettinen neuvottelukunta. 2012-2014. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan laatimat eettiset periaatteet. <http://www.tenk.fi/fi/eettinen-ennakkoarviointi-ihmistieteiss%C3%A4/eettiset-periaatteet>. 20.9.2016.
- Tyni, S. 2015. Vankeinhoidon vaikuttavuus. Onko kuntoutuksella tilastollisia perusteita? Rikosseuraamuslaitos: Suomen Yliopistopaino Oy – Juvenes Print 2015.
- Valle, E. 2014. ”Nyt on pöytä tyhjennetty ja kasataan uutta korttitaloa”. Vankeusrangaistuksen suorittaneiden miesten tarina yhteiskuntaan integroitumisesta. Tampere: Tampereen yliopisto. Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö. Sosiaalityön pro gradu-tutkielma.
<https://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/95146/GRADU-1396351418.pdf?sequence=1>. 10.6.2016.
- Vankeuslaki 767/2005
- Vilka, H. 2005. Tutki ja kehitä. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Vilka, H. 2007. Tutki ja mittaa. Määrällisen tutkimuksen perusteet. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

- Vilkkumaa, I. 2006. Kolme tapaa nähdä sosiaalinen kuntoutuksessa. Teoksessa Karjalainen, V. & Vilkkumaa, I. Kuntoutus kanssamme. Ihmisen toimijuuden tukeminen. Helsinki: Gummerus Kirjapaino Oy, 27-40.
- Väestöliitto. 2016. Vuorovaikutus. <http://www.vaestoliitto.fi/nuoret/mina-ja-muut/ihmissuhteet/vuorovaikutus/>. 3.10.2016.

Toimeksiantosopimus

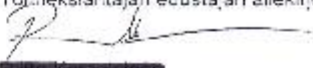

OPINNÄYTETYÖN TOIMEKSiantosopimus

Toimeksiantaja	
Organisaation nimi:	Rikossaureauamus aitos
Toimeksiantajan edustaja:	Rikossaureauamus mies [redacted]
Osoite:	[redacted]
Puhelinnumero:	[redacted]
Sähköposti:	[redacted]@om.fi
Opiskelijan/opiskelijoiden tiedot	
Koulutusohjelma:	Sosiaalialan koulutusohjelma
Opiskelijanumero(t) ja nimi(et):	1400169 1401250 Henna Ahonen Tomi Kulkula
Puhelinnumero:	[redacted] / Henna ja [redacted] Tomi
Sähköposti:	henna.ahonen@edu.karelia.fi, tomi.p.kulkula@edu.karelia.fi
Toimeksiantannon kuvaus	
Aihe	Mitä mahdollisuuksia ja haasteita vanki kohtaa matkalla vapauteen?
Toimitusmuoto	Laadullinen tutkimus. Aineiston keruu tapahtuu haastatteleamalla vankeja.
Aikataulu	Opinnäytetyöseminaari marras- joulukuussa 2016.
Kustannusarvio ja kustannusvastuu	
Toimeksiantajan sitoumukset	
Opiskelijan sitoumukset	
Tutkimuslupa: haetaan ennen aineiston hankintaa. Opinnäytetyö tehdään esittelyn periaatteiden ja opinnäytetyöohjeistuksen mukaisesti.	
Opinnäytetyön ohjaus Karelia-ammk:ssa	
Ohjaaja(t):	Kirsi Lindlöf
tommi.kinnunen@karelia.fi	kirsi.lindlof@karelia.fi
[redacted]	[redacted]
Opinnäytetyön julkisuus	
Opinnäytetyö on julkinen asiakirja ja se voidaan julkaista Theseus verkkotietokirjastossa.	
Allakirjoitukset	
Päiväys	Opiskelijan allekirjoitus ja nimenselvitys
16.3.2016	[Handwritten signature]
länsuu	Henna Ahonen
	[Handwritten signature]
	Tomi Kulkula

Toimeksiantosopimus

OPINNÄYTETYÖN TOIMEKSIANTOSOPIMUS

Päiväys	Toimeksiantajan edustajan allekirjoitus ja nimenselvennys AMMATTIKORKEAKOULU
Päiväys	Opinnäytetyön ohjaajan allekirjoitus ja nimenselvennys Tommi Kinnunen

Tutkimuslupa

Päätös

8.4.2016

19/332/2016

Opiskelijat
 Hanna Ahonen
 / Tuomi Kulkula
 Karelia-Ammattikorkeakoulu
 Sosiaalialan koulutusohjelma

Hakemuksena 23.3.2016

Tutkimuslupahakemus

Olette hakeneet Rikosseuraamuslaitokselta tutkimuslupaa Karelia-ammattikorkeakoulun opinnäytetyötä varten. Tutkimuksen ohjaavina opettajina toimivat Tommi Kinnunen ja Kirsi Lindlöf. Opinnäytteen työelämän ohjaajana toimii rikosseuraamuslaitoksen [REDACTED].

Tutkimuksen aihe

Mitä mahdollisuuksia ja haasteita vanki kohtaa matkalla vapauteen?

Tutkimuksen toteutus

Haastattelette 4-6 vankia [REDACTED] vankiloissa. Tarkoituksena on haastatella vankeja, jotka ovat käyneet vapautumisprosessin suljetusta vankilasta avovankilaan sekä mahdollisesti koevapauteen ja siviiliin pääsyyn asti.

Lupahakemus

Haette lupaa vankien haastatteluihin

Päätös

Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikkö myöntää teille tutkimusluvan vankien haastatteluihin. Vankien haastattelut tulee tehdä vangin kirjoille olevan laitoksen johtajan tai apulaisjohtajan suostumuksella. Sen sijaan Rikosseuraamuslaitoksessa ei voida myöntää tutkimuslupaa sellaisten henkilöiden tavoitteluun ja haastatteluihin, jotka ovat jo vapautuneet vankilasta.

Haastateltavien osallistuminen tutkimukseen on vapaaehtoista ja heiltä tulee pyytää yksilöity kirjallinen suostumus osallistumisesta tutkimukseen ja haastatteluihin. Tutkimuksen tulokset on esitettävä niin, etteivät yksittäiset henkilöt ole tunnistettavissa. Tutkimusaineisto on säilytettävä siten, ettei se joudu ulkopuolisten käsiin. Tutkimusaineisto on tarkoitettu vain tutkimukselliseen käyttöön ja se on hävitettävä yksilötietojen osalta tutkimuksen valmistuttua.

Osoite
 Rikosseuraamuslaitos, ja 4
 00530 HELSINKI

Puhelin
 029 55 88510

Telekopio
 029 55 88446

Sähköpostiosoite
 drjaara.riise@om.fi

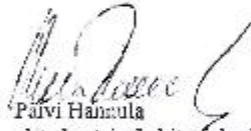
Tutkimuslupa

2(3)

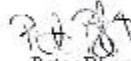
Tutkimuksen toteutus ja tutkimusaineiston keruu ei saa aiheuttaa kohtautonta häiriötä vankilan muulle toiminnalle.

Tutkimuksen valmistuttua siitä tulee lähettää kopio Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikköön sekä Rikosseuraamusalan koulutuskeskuksen Kriminologiselle kirjastolle (Vernissakatu 2A, 01301 VANTAA). Opinnäytteenä tulee myös lähettää sähköpostitse tiivistelmä Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikköön (peter.blomster@om.fi). Rikosseuraamuslaitos päivittää oikeuden julkaista opinnäytteen intranet- ja tiivistelmän internet-sivuillaan.

Tähän päätökseen voi hakea muutosta Helsingin hallinto-oikeudesta. Valitusosoitus liitteenä.

Päivi Hämmälä
yl.tarkastaja, kehitysjohtajan sijainen

Peter Blomster
erikoistarkastaja

Tiedoksi

[Redacted], rikosseuraamusalueen johtaja

[Redacted]

[Redacted], johtaja

[Redacted], johtaja

Teemahaastattelurunko

KYSYMYSRUNKO

Elämäntilanne

Kuinka monta kertaa vankilassa?

Kuinka kauan olet ollut vankilassa?

Millaiseksi koet elämäntilanteesi?

Rangaistusaika

Onko sinulle tehty rangaistusajan suunnitelma? Jos on, niin mitä tavoitteita se sisältää? Miten tavoitteet ovat toteutuneet?

Millaisessa toiminnassa olet ollut mukana?

Miten koit siirtymisen avolaitokseen/koevapauteen?

Mitkä asiat tukivat siirtymistä avolaitokseen/ koevapauteen/ siviiliin?

Mitkä asiat hankaloittivat siirtymistä avolaitokseen/ koevapauteen/ siviiliin?

Millaista tukea olet saanut siirtymävaiheessa? Onko tuki ollut riittävää?

Millaisia ajatuksia sinulla on rangaistusajastasi?

Miten vankilassa oloaika on vaikuttanut ajatuksiisi?

Paluu takaisin vankilaan

Miten koit sen?

Miten sinuun suhtauduttiin?

Mitkä ovat mielestäsi niitä syitä, jotka johtivat paluuseen suljettuun vankilaan?

Millaisin ajatuksin eteenpäin?

Tulevaisuus

Millaisia tulevaisuuden näkymiä sinulla on?

Millaisia odotuksia sinulla on kun vapaudut?

Mitä odotat tulevaisuudelta?

Vapaa sana

Mitä asioita haluaisit itse tuoda esille?

Saatesanat

Hei!

Oletko joskus päässyt avotaloon tai valvottuun koevapauteen mutta palannut syystä tai toisesta takaisin? Jos vastauksesi on kyllä, niin olet etsimämme henkilö! Olemme kaksi aikuisopiskelijaa Karelia-ammattikorkeakoulusta ja teemme opinnäytetyötä. Tarkoituksenamme on selvittää mitä mahdollisuuksia ja haasteita on matkalla vapauteen. Kokemuksesi on tärkeä ja haluaisimme kuulla, miten juuri sinä olet tämän matkan kokenut. Tiedot käsittelemme nimettömästi!

Terveisin

Opiskelijat Henna & Tomi

Suostumuslomake

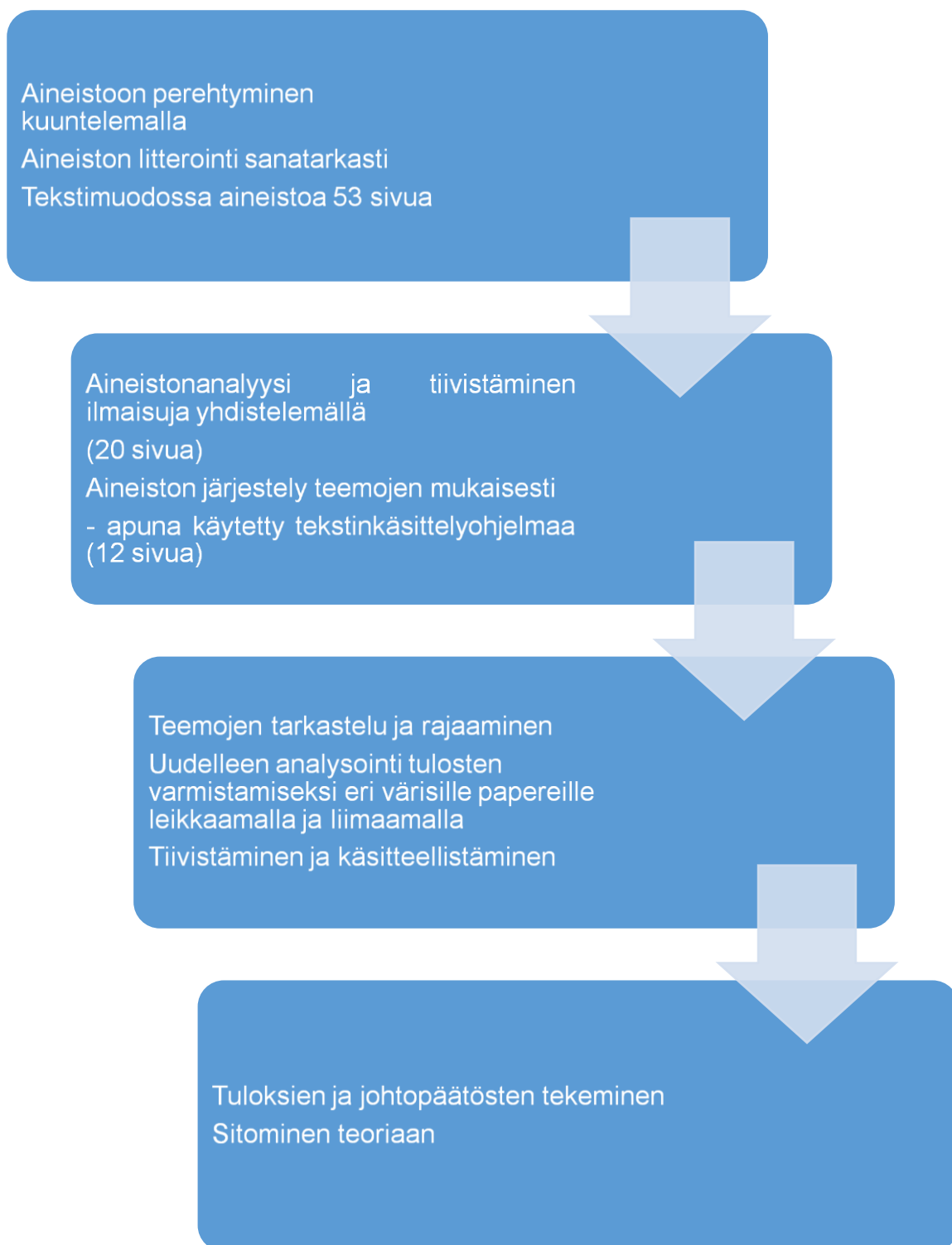
SUOSTUMUS

Haastatteluni opinnäytetyötä varten saa nauhoittaa nauhurilla. Haastattelu puretaan kirjalliseen muotoon ja käsitellään täysin nimettömänä. Muut kuin opinnäytetyön tekijät eivät kuuntele tai lue kertomaani. Kun tarvittavat asiat on haastattelusta koottu, nauha ja teksti hävitetään.

Paikka ja aika

Allekirjoitus ja nimen selvennös

Aineiston analyysipolku

Esimerkki analyysistä

Alkuperäinen ilmaisu	Pelkistetty ilmaisu	Alakäsite	Yläkäsite
Koko tuomion oon oikeestaan opiskellu. Sit oon käyny erilaisia kurseja.	Opiskelu ja kurssit. Tulevaisuuden haaveet ja halu saada ammatti.	Motivaatio oman elämän hallintaan ja suunnitteluun.	Sosiaalinen kuntoutus
Meillähän on toi pururata tossa takana, pääsee kävelee lenkkiä. Vuoroviikoin. Pihalle pääsee nostaa punttia ja salille pääsee.	Liikunta ja ulkoilu vapaa-ajan toimintoina.	Virikkeellisyys. Toimintakyky.	Sosiaalinen kuntoutus
Kyllä mä sillä mielellä lähdin niille kurseille, et sieltä jotain oppii. Olen alkanut analysoimaan itseäni kurssien johdosta. Mietin, mitkä ovat niitä heikkoja paikkoja. Mut jos ihmisellä ei oo halua oppia mitään nii ei sitä voi väkisin tuputtaa.	Oma halu ja mielenkiinto osallistua. Mahdollisuus valita.	Vaikuttamisen mahdollisuus.	Sosiaalinen kuntoutus
Onhan ne kurssit tosi hyviä. Ja just sekin, että meitä on paljon erilaisia ihmisiä, ketkä tarvitaan erilaisia juttuja. Joillakin on justiin että tarvii apua päihteiden kanssa ja joillakin on sitä, että tarvii niitten rikosten kanssa, mitä on tehny ja käyny läpi sitä. Et kyl ne ihan hyviä mahdollisuuksia tarjoo.	Kurssivaihtoehdot. Mahdollisuus vaikuttaa. Täsmäapu.	Oman elämän suunnittelu, valinnan mahdollisuudet.	Sosiaalinen kuntoutus.

Opinnäytetyön prosessikaavio